

МИХАЙЛО ПРОКОПІВ

**З ГОРОДИСЛАВИЧ
У СВІТ
ШИРОКИЙ**

Нью Йорк — 1972

diasporiana.org.ua

МИХАЙЛО ПРОКОПІВ

**З ГОРОДИСЛАВИЧ —
У СВІТ ШИРОКИЙ**

НАКЛАДОМ АВТОРА

Нью Йорк — 1972

Приготовані до друку Автором сл. п. Михайлом Прокоповичем
спогади видастисяоже після його передчасної смерті
вдні 30 березня 1971 року.

ПЕРЕДМОВА

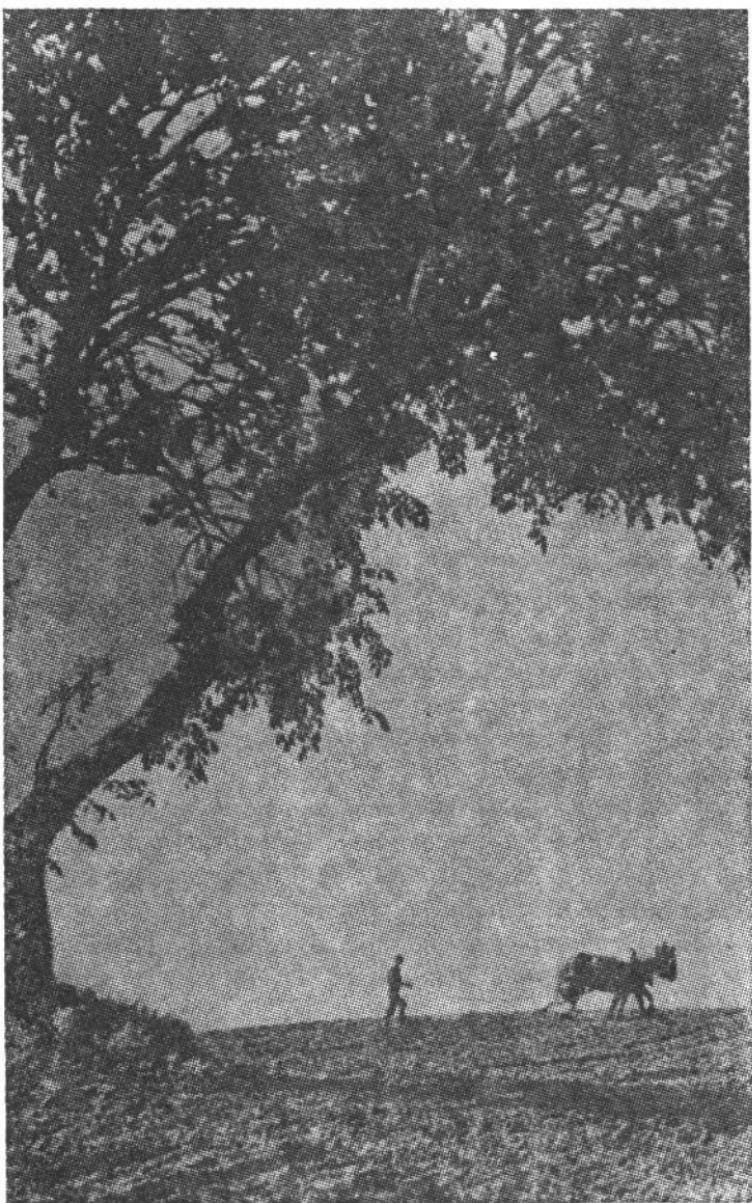
Після короткого моого приїзду з Галичини до Америки, з початком березня 1907 року, я вирішив описати побут українців на цій землі. Це було нелегке завдання для мене, як звичайного робітника, але я доложив усіх старань, щоб ці спогади були цікавими для читачів, а зокрема, щоб пригадати, показати та зафіксувати ті життєві обставини моїх рідних, односільчан та земляків в Америці та Рідному Краю — Україні.

Як умів, так і описав ті добрі й недобрі часи по обох боках океану з вірою, що лишиться це в історії нашого пionерського життя українців в Америці та мої скромні згадки про мое рідне село Городиславичі.

Уважаю, що коли людина є членом української спільноти, то її життєві досягні чи невдачі є рівночасно власністю всього народу. На цій підставі уважаю за свій обов'язок поділитися з земляками своїми враженнями протягом моого 61-річного побуту на вільній землі Вашингтона.

Видаючи ці спогади, я бажав би водночас дісповінити додатковими спогадами й інформаціями видану ще в 1963 році мою книжку „По 56 роках на Україні”. Зокрема хотів би я розповісти більше про мої розмови й зустрічі з людьми в моєму рідному селі, із моїми рідними й земляками, із якими я разом ходив до школи.

Цю книжку я писав, не як журналіст чи письменник, а як простий селянин, якому дороге українське ім'я та доля і недоля його братів і сестер, дорога трагічна історія поневоленого, але нескореного народу. І тому прошу моїх читачів мати це на увазі.

Весна в Старих Городиславичах

З ДОКУМЕНТІВ ПРО АВТОРА І ЙОГО РІД

Як записано в метриці, виданій парохом церкви св. Димитрія в Городиславичах священиком Йосифом Дяковим 4 квітня 1906 р. — рік перед виїздом автора цих спогадів до Америки, народився він — Михайло Прокопів — у селі Городиславичі, Бібрецького повіту, в родині селян-рільників греко-католицького визнання Симеона Прокопова і Марії з дому Гирик, в домі під числом 40 цього ж села дnia 15 листопада 1891 року. Цього ж дня був охрищений тодішнім парохом Городиславич Діонісієм Заневичем. Ще зазначено в метриці, що кумами були Іван Шуль і Марія Мелета, а повітукою — Марія Бура.

Старші мої сестри Варвара і Параскевія померли в молодих, 15-16 роках. З братів моїх, крім Дмитра, Олекса живе в Нью Йорку, Кирило — в Торонті, Канада. Володимир був убитий під Krakowom, Іван загинув під Білою Церквою в другій світовій війні.

З випису головного з ґрунтових книг при ц. к. повітовому суді в Бібрці виходить, що через два роки після моого народження, 13 квітня 1893 року мій дід Григорій, або як його кликали Гринько, Прокопів записав моєму батькові Сенькові титулом даровизни „на вічну, виключну й необмежену власність” — землю, хату й господарські будинки, або т. зв. „тіло гішотечне”, визначене у ґрунтових книгах числом 165. Батько мій зобов'язувався із свого боку утримувати при собі і панувати діда Гринька і його жінку — мою бабуню — Маланку аж до смерти, а по смерті їх, відповідно до стану, поховати. Сестри моого батька Олена

Держава: Австрійська. Королівство: Галичина.
Imperium Austriæ Regnum Galicie.

Епархія: *Чернівецько-Буковинська*.
Diocesis: *Eparchia Cernoviensko-Bucoviensis.*
Парохія: *Рівненська*.
Parochia: *Potowianka.*

Число: *30/7/18*
Numerus:

Деканат: *Бориславський*.
Decanatus: *Borisslavensis.*
Парохія: *Рівненська*.
Parochia: *Potowianka.*

Свідоцтво уродин і хрещення.

Testimonium ortus et baptismi.

Уряд парохіальний гр. кат.
Ex parte officii parochialis r. gr. cath.

С. Бориславическ. церкви св. Димитрія
Borisslavicensis Ecclesiae s. Dimitrii

56 8786 243 Michael Prokopow

Епархія: *Чернівецько-Буковинська*.
Diocesis: *Eparchia Cernoviensko-Bucoviensis.*
Парохія: *Рівненська*.
Parochia: *Potowianka.*

Число: *10/7/18*
Numerus:

Деканат: *Монастирищенський*.
Decanatus: *Monasteriensis.*
Парохія: *Надеждівська*.
Parochia: *Nadziedowska.*

Свідоцтво уродин і хрещення.

Testimonium ortus et baptismi

Уряд парохіальний обр. гр. кат.
Ex parte officii parochialis r. gr. cath.

С. Бориславическ. церкви
Borisslavicensis Ecclesiae

заявляє, що в книжках метрических той церкви, том 1, стор. 10 належать сходуше:
notum testimonium fili, in libris metricalibus hujus Ecclesiae tomo 1 pag. 10, reperiit sequentia:

Се свідоцтво власною рукою підписано з печаткою церковною стверджую: ...
Quas testimoniales manu propria subscripsi, sigilloque Ecclesiae parochialis corroboro.

Бориславическ. *10/7/18 (Ф. М. Прокопов)* *Р. Б.* *1916.*
А. Д.

Ф. М. Прокопов
Бориславическ.
Імп. Адміністрація
Буковинського
Деканата
Монастирищенського
Інформаційного
Відомства
Імп. Адміністрації
Буковини

Дві метрики М. Прокопова. Перша (вгорі) видана в державі Австрійській і в королівстві Галичині й виповнена українською мовою. Друга під Польщею — з назвами українських сіл і міст польською мовою.

Мати Марія разом з синами Володимиром
і наймолодшим Іваном (зліва).

й Гануська вийшли заміж ще перед тим і одержали в посаг відповідну частину дідової землі. В контракті даровизни мій дід застеріг для себе і для бабуні Маланки дві ділянки землі — парцелі, визначені катаstralним числом 779 і 780. В господарство моого батька, крім хати, входили городи, ниви й луки.

Документів про мою еміграцію в 1907 році з Галичини і мій приїзд до Америки, себто до З'єднаних Стейтів Америки, в мене не збереглося. З часу моого перебування, як імігранта, в ЗСА в мене є тільки службова книжечка компанії „Норддойчер Лойд”, в якій я працював матросом на пароплавах „Барбаросса” та „Кайзер Вільгельм дер Гроссе” в червні-липні 1909 року. Крім того зберігся в мене лист з Ц. К. Австро-Угорського Консульяту у Філадельфії з дати 10 червня 1914 року, писаний українською мовою, такого дослівно змісту: „В Австро-Угорщині заряджена зі стала загальна мобілізація. Для того зараз приготуйтесь до подорожі, абисте кождої хвили на розказ сего ц. і к. Конзуляту готовий були для від'їзду і очікуйте на дальші розпорядження сего уряду. Кошта подорожі до краю будуть Вам, если не можете самі понести, виплачені з сего ц. і к. Конзуляту”. Підписав цього листа за генерального консула якийсь Петерфі, мабуть угорець, але українською мовою.

Збереглось у мене ще декілька документів з часу моого перебування у Городиславичах у 1929 році, вже після війни, коли західноукраїнські землі були під Польщею. Але про справи, зв'язані з ними, ітиме мова далі.

МОЄ РІДНЕ СЕЛО

Про село Городиславичі, Бібрецького повіту, в якому я народився і з якого вийшов у світ, хочу написати все, що знаю з моого перебування в ньому чи

з розповідей моїх батьків, а особливо ж моєї бабуні Маланки, оповідань якої про панщину і панщизняні часи я слухав ще малим хлопцем під батьківською стріхою.

Назва села дуже старовинна, і звідки вона пішла — невідомо. Саме село на малі зазначено, як Городиславичі, і належало воно колись напевно до князівства, що його столицею був Звенигород.

З Городиславичами тісно зв'язана назва, мабуть, колишнього поселення Чернів, що також належало до володіння звенигородських князів. Нам малим ще дітям оповідала бабуня Маланка, що в Черніві був чернечий монастир і що з цього пішуля назва Чернєва, Чернівського поля і Чернівських долин та меж. Чернівський монастир був одним із культурних центрів Червоної Руси. Після зруйнування татарами княжої столиці Звенигорода підуть і Чернів, і на місці колишнього монастиря постав чернівський фільварок Потоцького який, не мавши власного поля, користувався романівськими ґрунтами графа Потоцького. У ці часи Польща створила на землях 35 гектарів чернечого монастиря фільварок для польської шляхти.

Багато про Звенигород, Чернів і інші старовинні місцевості нашої околиці розповідали мені старі люди з Городиславич, коли я з Америки в червні 1929 року відвідував рідне село, братів, друзів і знайомих. Це був час, коли Звенигород святкував посвячення Українського Народного Дому, що його збудовано за допомогою американських односільчан села Звенигорода. Наше городиславське товариство „Луг” мало запрошення на це свято. Хлощі і дівчата запросили і мене, щоб подивився на Звенигород. Там у селі я стрінувся зі старими „американцями”, з котрими колись жив у Нью Йорку, а також із трьома дідусями-

**Хрест на могилі мосії Матері Марії Прокопів,
померлої 1925 року**

патріотами, років понад 80, котрі мені оповідали давні історичні події, про які довідалися від своїх дідів.

Оці старенькі дідусі були горді, що могли мені, як гостеві з далекої Америки, показати свою старенку церковцю. На протязі довгих літ вона занепадала,

то знову відбудовувалась. Вона, мабуть, була найстарішою будовою староруського будівництва, може ще з часів Ростиславичів — звенигородських князів.

З цими дідусями я відвідав також руїни замку звенигородських князів, який з довколишніми селами становив тодішній державно-культурний центр. Підніжжя столиці — Водники сторожили на горі неприступну столицю серед болотистого терену разом з довгими валами та кам'яними тунелями, що цілими кілометрами розходилися у три сторони від замку.

Мені переказували про княжу поразку під час нападу татарів, коли іхня переважаюча сила оточила замок, і хоч як хоробро боронили столицю відважні воїни, та не встоялися і полягли у нерівнім бою на долинах під звенигородськими валами. Там також попався ім у руки наш князь, і його сам хан пробив кинджалом у груди. Відтоді цю долину названо „Пробій”, а трагедію цієї битви переповідали з покоління в покоління. Цю сумну, історичну долину Пробій за мого перебування відвідували сотні людей з довколишніх сіл, як також і церкву, де молився князь із своєю дружиною перед боєм і де є образ тієї нерівної битви. Так був знищений княжий Звенигород татарами 1241 року, і після того княжою столицею Романовичів став Львів.

Село Городиславичі за часів династії Ростиславичів і Романовичів було місцем для полювання та відпочинку українських князів, а всі села, що оточували столицю Звенигород, як Городиславичі, Романів, Підгородища, Гринів, Шоломия, Старе село, Гай, належали до державно-культурного центру староруської держави.

З часом щезали княжі будови, а церкви пообкрадали наші сусіди, що грабували наші землі протягом довгих століть і вивозили все, що тільки могли взяти,

а репиту нищили чи палили. Так пропадали дорогоцінності наших князів, і над нашим красом планувала нужда та голод. Окуланти навіть виривали зі стін образи наших князів та гетьманів і вивозили їх у свої землі. Сторіччями нищили церкви наші вороги, та все ж таки вони перестояли не лише княжу і панщинну добу, австрійську монархію, шляхетську Польщу, але й перестоять московську владу.

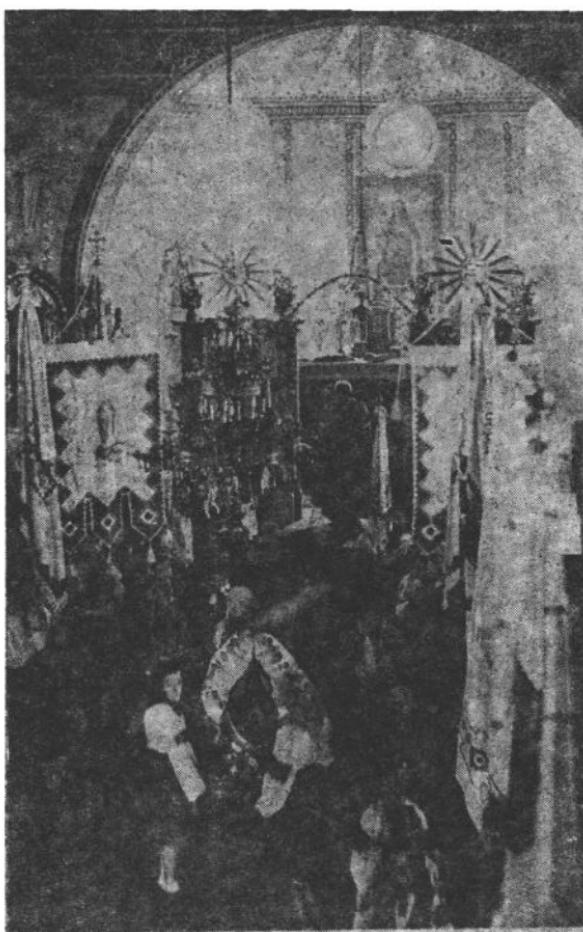
На стінах церкви були портрети князів, намальовані нашими видатними мистцями, а на одній із стін був представлений бій останнього звенигородського князя з татарами. Цей малюнок, величиною 7×4 метри, який знаходиться у музейній церковці близько престолу, зображував трагічний бій між татарами і княжими воїнами на валах. Образ цей берегли люди і передавали своїм нападкам.

За більшевицької навали, кажуть, усі ці малюнки з церкви познікали, сама вона стойть напівзруйнована, занедбана.

В Городиславичах стародавньою будівлею була церква св. Димитрія, фотографія якої з 1924 року збереглася між моїми пам'ятками. Дбали про неї не тільки ті, що жили в селі — складали свої покертви також усі, що виємігрували з села світ — за очі, в Америку, Канаду чи інші країни, хоч як тяжко їм приходилося заробляти на прожиток.

У 1827 році в селі був парохом о. Михайло Григорович, який завідував парохіальною школою. Людей було в Городиславичах 942, а в 1874 році — 1.030.

Була збудована ця церква трохи на подобу костелу ще за панщини, 1827 року, на площі, подарованій поміщиком- поляком Альфредом Потоцьким. Колишню, ще з минулих віків дерев'яну церковцю Потоцький наказав розібрati і на тім місці селяни поставили грубий трираменний кам'яний хрест. Казали

Середина церкви св. Димитрія,
в Городиславичах збудованої 1934 року

люди в селі, що він зробив так за кару, що селяни трималися своєї віри й обряду і не хотіли ставати латинниками. Вона стояла навпроти парохіяльного суду між обійстями Г. Олійника та П. Кузьова.

У долині за старим цвинтарем була криниця — в селі не пам'ятали, хто її копав. Селяни звали її Кузьова криниця. Крім неї було ще дві криниці — Жилина і Гаврилочкова. Була також саджавка, в якій жінки прали близну.

По о. Григоровичу священиками були: о. Діонісій Заневич, о. Іван Королюк та о. Йосиф Дяків. Отесля о. д-р Іван Рижій із жінкою, дочкою отця Йосифа Дякова у 1933 році покинув наше село і виїхав до Бібрки. На його місце прийшов о. Євгеній Білоскурський, церковний і народний діяч, який був головою читальні „Просвіта“ та кооперативи і вів у селі культурно-освітню працю, за що його дуже шанували. Протягом чотирьох років боровся він з польськими шовіністами, був кілька разів арештований і сидів у бібрецькій тюрмі. Польська влада і вигнала його із села, а ще до того і його жінка померла при породі. Його праця для наших селян була широковідомою, бо о. Білоскурський був ширим патріотом, і я гордий, що маю честь сказати за нього цих кілька слів похвали. Та, не зважаючи на всі старання наших селян, не вдалось його задержати у Городиславичах.

У 1934 році церкву перебудовано з грошовою допомогою городиславських емігрантів на трибанну. В угольнім розі стіни замуровано історію церкви і села. Там була також печатка з князівських грамот. Священиком був тоді о. Боднар з Ладанець, Перемишлянського повіту.

У 1939 році з приходом москалів церкву замкнули, і люди у неділі й свята мусіли ходити до сусідніх сіл. Лише час від часу приїжджав сусідній священ-

Священик Боднар разом із своїми парафінами перед пе-
ребудованою в 1934 році з грошовою допомогою
городиславських земляків у ЗСА церквою.

ник христити дітей чи ховати людей. Тепер у селі відправляють по-новому і з Москви приїжджають врядгоди „батюшки”-енкаведисти на контролю місцевого священика, чи добре виконує йх розпорядження.

В 1938 році прийшов лист від нього та від парохіяльного уряду церкви св. Димитрія до односільчан у Нью Йорку з проханням перевести збірку і допомогти нашій парохії. Збіркою зайнялися: Онуфрій Баллас, Софія Прокопів та Іван Пригода, які зібрали 199 доларів і вислали дві пачки. За зібрані гропі куплено такі речі: полотна на обруси та престіл, 34 мотки ниток для вишивання, матерію на убрання для о. Бод-

нара, черевики, вовняні панчохи, чоботи, шаль, жіночий светер, 14 хустин для дівчат, що вишивали обруси, фани і корогви.

Пожертвували такі особи: 20 дол. — Маланія Косс-Бала; по 10 дол. — Антін Олійник-Миховків, Анна Барап-Балова, Наталія Квасовська-Бура, Ізан Цибрівський-Вільчанів (з Англії), Софія Штига-Ворішкова, Семен Кафтан, Антін Барап; по 5 дол. — Онуфр'й Баляс, Софія Шевців, Євдокія Мелета, Розмарія Головата, Наталка Пригода, Михайло Климків. Данило Максимців, Феся Савіцька, Варвара Андріїв-Жовнір, Анна Ковак-Маковська, Євдокія Савіцька-Баляс, Юстина Парків-Іванцьова, Тимко Пригода-Прощів, Ю. Кафтан, Марія Олинців, С. Корсакова, Євдокія Опеля з села Коцирів; 8 дол. Анна Андрусяк, 7 дол. Софія Прокопів і по 2 дол. Катерина Романчук та Катерина Курнявка, обидві з села Коцирів.

Щороку в Городиславичах відзначали роковини знесення-скасування панщини. На пам'ять цієї події був побудований у Городиславичах, як і по інших селах Західної України, трирамений хрест-пам'ятник з датою скасування панщини — 15 травня 1848 року із написом. Це відзначування мало всенародний характер. До хреста-пам'ятника йшли щороку походом люди, особливо молодь, процесії з корогвами. Під хрестом складали квіти, вінки. Святкування ці тепер у „визволеній” московськими більшевиками Західній Україні минулися, хрести свободи поруйновано, а соцівські „визволителі” тиснуть наших селян ще гірше, як бувало за панщини. Та прийде час, минеться й соцівська неволя.

Закладено село Городиславичі, мабуть, ще за звенигородських князів Ростиславичів, що володіли тут в 1087-1198 роках. Ділиться воно на три частини:

В неділю під церквою в Старих Городиславичах. Вгорі чоловіки й парубки, внизу жінки й дівчата

Великий Бік, Калічу Гору і Малий Бік. Великий Бік тягнеться на заході від польової дороги між панським і селянськими полями і господарством Матвія і Дмитра Катів, так званими Мельниками і далі біля Гризька Прокопова. На схід по Великому Боці проходять із заходу на схід гористі пасма. Внизу селянські оболоння. Під горою розложилися селянські хатки і широкий верх Загуменків — городів коло хаток. Село має три кілометри довжини і один кілометр ширини, мабуть, найбільше в Бібрецькому повіті. Навколо села йде дорога і, oprіч польових доріжок, є з нього чотири виїзди: один — на Миколаїв, Підсоснів, Під'ярків; другий — на Чернів, Романів, Підгородиці, Болове, Бірку, третій — на Звенигород, Гаї, Дмитровичі, Львів, а четвертий — на Гаї, Чижиків, Острів, Винники і Львів. Поля, колишні панські й селянські, межують із полями сіл Миколаєва, Підсоснова, Під'яркова, Романова, Звенигорода і Гаїв. Їх назви: Загуменка, Польна дорога, Зарови, Віпарів, Дарівціна, Кут, Круглі, Возерці, Довгі, Глибока, Кишичі, Чернів, Пісадка.

Селянське господарство складалось колись із хати, подвір'я, садка, криниці, комори, свинарника і курника, конячої і коров'ячої стаєнь, шопи, де стояли січкарня, ступа та всяке господарське знаряддя, підшоли, куди затягали перед дощем віз і всяку упряж та де стояли плуг, плужок, колісниці, борони, рала, боронка тощо. Далі — стодола; по одній стороні в ній складали сіно, по другій збіжжя, по середині був тік, на якому молотили.

В одній частині села були господарства селян, у другій розташувався фільварок графів Альфреда й Андрія Потоцьких, займаючи найкращі ґрунти та сіножаті. Усе це вони попропивали і попогравали, а самі пропали з української землі. За ними прийшли

в село, ще за моєї пам'яті, орендарі — Шляйфер та інші.

Гарні були в Городиславичах сіножаті. Називалися вони Мельникові долини, Під Заровами, За Мельником, На Куті, Опарів фільварок — Принада і Кут, Під Черневом. Пасовища були по обох боках села із назвами: Під Селом, На Малому Боці, Під Миколаєвом, На Великому Боці. Лісів і гір у Городиславичах немає. Через село пливуть річки — одна випливає з під'ярківських гір біля гори Кліщової і пливе через Глибоку долину, доходить до села і скручусь. Попід Калічу гору випливає друга річка із селянського поля, так званого Возерці; вона допливаває до села Великим Боком попід Калічу гору. Під цією горою річки злучаються і пливуть далі серединою села, творячи великий став загачений греблею. Став пізніше занедбано і на його місці засадили овочевий сад, та діти понищили його до коріння. Тепер заклали став на тому місці, де колись паслася панська худоба. За Альфреда Потоцького, за панщини, посередині ставу виложено з каміння греблю і поставлено млин.

Майданів у селі для розваг молоді і старших не було. Забави, гуртові вправи, фестини відбувалися посередині села на так званому оболоні, коло читальни „Просвіти”.

Посеред села, ще за моєї пам'яті, була стара сільська канцелярія, де містилася читальня „Просвіти”, крамниця і різні культурно-освітні установи. Збудована була вона 1894 року, а в 1914 році спалили її москалі. Пізніше, під Польщею, побудовано Український Народний Дім, в якому знайшли приміщення всі українські національні товариства й організації.

Була в селі стара школа, глиняна ліп'янка, збудована 1886 року. В минулому столітті школа була

Зеленоієвічний обхід навколо церкви в Городиславичах

парохіяльною, в якій ще моя мама вчилася: „аз, буки, віди, глагол...” Нову, муровану з цегли школу, вкриту бляхою, побудовано 1912 року. За советської влади в нашему селі директором школи був якийсь Яків Гривняк із Східної України з жінкою комсомолкою; були ще дві вчительки, і всі вони мешкали в парохіяльному будинку, де також мешкав священик.

Між церквою, школою і Великим Ставом — у трикутнику на громадській площі стояв колись великий хрест, оточений чотирма смереками та обведений біленськими штажетами.

Городиславська громадська земля була обведена межею на два метри заввишки. На тій довгій межі, що йшла полями, стояло шість хрестів: на Довгій, Возерцях, на Киличах, Чернєві і за Мельником. Шос-

тій хрест називали Жилинів — він стояв у полі, на Довгих, при дорозі на Миколаїв.

Коли їхати на південний схід через Винники, Острів, Чижиків і гаївський понурий цвинтар, в'їжджається до села Городиславич через горбкуваті поля, які межують із Гаївським і Звенигородським полем. При в'їзді до села з лівого боку розташувалися панське гумно, великий сад, обведений високим плотом, панські покої, стайні, господарські будинки і хати фільваркових людей з городами, в яких жили формальні та двірські робітники. За свою працю одержували ці робітники річно по 15 кірців збіжжя, картоплі, гречки і всякої городовини, по три стоси дерева, а до того їхня худоба випасалася на панських долянах. Мали всі вони також свої власні городи, переважно по $\frac{3}{4}$ морга. Ці „панські наймити“ заробляли не раз краще, як советські колгоспні раби.

Коли з'їхати біля панського двору із гори в долину до села, можна було бачити стару, ще панщинного віку коршму. Хазяїном у ній був жид Ютка. Пам'ятаю ще з хлоп'ячих років, як у неділю після виходу з церкви вся молодь — дівчата, парубки, а також старші люди йшли до тієї коршми пiti, гуляти — пропивати „все бурлацьке добро“ під музику, що про неї завжди вмів подбати Ютка.

Із священиків щиро і завзято боровся з цією язвою в селі о. Діонісій Заневич. Він не тільки картав людей на проповідях і в особистих зустрічах за п'яцтво: я сам бачив, як раз у неділю після Служби Божої приходив о. Діонісій з дубцем у руці до коршми і розганяв музик, п'яних людей, старших господарів і молодь. Він заснував Братство Тверезости, понадруковував тавро „Рятуйте пияка“ і наказав причіплювати його п'яницям на плечах.

Цієї „коршеної сторони” городиславського життя стосувалась, мабуть, пісня ще з панцізняного часу, що її співала звичайно нам, дітям, наша бабуся Маланка:

*Ой, ти, Семене, ѹдь в поле орати,
А я тобі рано ранком несу обідаги.
Оре Семен, оре зі стареньким дідом —
Нема мої Катерини з раненьким обідом!
Оре Семен, оре, доорався до долу,
Пустив воли на діброву, сам іде додому.
Питається тато дітей: — А де ж ваша мати? —
— Мати пішли з паном до коршми гуляти...*

Закінчення цієї пісні вже не пам'ятаю.

За коршмою стояла жидівська хата, далі плила річка, а за річкою була школа і шкільний город. По правому боці дороги простяглося панське поле і стояв великий панський шпихлір, тепер уже розвалений. За шпихлірем ішли панські долини, далі на панській землі стояла кузня. Користувалася цією кузнєю також і городиславська громада, але пізніше вона поставила свою на громадській землі.

На початку села, на Малому Боці, на горбочку стояла церква св. Димитрія, обсаджена старими гіллястими липами такого ж віку, як і церква. Коло церкви був великий цвинтар. Недалеко, на окремій площі стояв громадський шпихлір, побудований 1856 року. Коло церкви був парохіяльний дім, в якому мешкав священик. Дім був з великим подвір'ям, гумном і садом. Священикові належало яких 80-100 моргів поля. Для помочі в хаті і в господарці він тримав кухарку і наймитів. Парохіяльне поле допомагали управляти селяни за заплату, „на спілку”, або й толоку — за гостину. На паастаси приносили свяще-

никові питльовані хліби, пиріжки, яйця, а при залисах до церковних оповідей — курей.

Коли їхати сьогодні, за „радянської влади”, що „визволила” Західну Україну, дорогою Великим Боком на Миколаїв, Підсоснів і Під'ярків — дивом дивущіся: нема вже старих веселих і заможних Городиславич. Немає того великого ставу, немає великої греблі над ним, нема тієї річки, що пливла серединою села, творячи великий став і наповнюючи малі потічки водою. Немає кучерявих верб, нема ліщинових гаїв, жати постарілися, позападалися в землю, біля хат нема садків і квітів під вікнами. Нема стодоля, ні комори, немає плота — усюди та сама біда. Цілком так, як у цій пісні, „Навздогін за долею”:

*Ні в стодолі, ні в коморі,
Сумно-пусто на оборі,
Ні корови, ні свині,
Тільки „вожді” на стіні.
Ані сіна, ні оброку,
Нігим коня годуватъ.
Ой, піду я в густе поле
За долею пошукать.
Стрінув одну, стрінув другу,
Не міг її віднайти .
Ой, вернувся я додому,
Самогону став пити.
Випив одну, випив другу,
Стало гірше, як було.
Робітнича диктатура
І мерзке, комуни зло.*

Не чути тепер дівочих співів у вечірню пору, немає того очерету, нема ставу, що посередині села племінами виблискував. Уліті сонце купалося при сході

й заході у водах ставів. Взимі чарівний відблиск заходячого сонця від поверхні замерзлої води надавав особливої краси. Колись, за моєї пам'яті, вечорами виходили люди по денній праці літом купатися у ставі. Там також купали коні, напували корови, там плавали гуси та качки. Люди ловили рибу вудками, а громадський уряд — сітьми і продавав своїм та сусіднім жidикам. На Йордан на ставі святили воду. Взимі на замерзлому плесі Великого Ставу молодь раювала на совгах. Цей став був наче дзеркалом нашого молодого, безжурного життя.

Немає тих очеретів сьогодні, що в них пташки співали, байрак гомонів. Мабуть, ніколи вже не вилетить з моєї пам'яті вечірній маєвий „жаб'ячий хор”, який гомоном розносився по всіх закутках розлогого села — моїх рідних Городиславичів . . .

НАРОДНА НОША, РІЗДВЯНІ ТА ВЕЛИКОДНІ ЗВИЧАЇ

Говорив я досі про село і його вигляд, про громадські та селянські будівлі, про назви частин села і піль. Тепер хочу переказати те, що пам'ятаю про людей, як вони одягалися, як опроваджували великі свята.

Щодо народної ноші, то вона була дуже різноманітна і барвиста. Молодші чоловіки зодягалися вліті у вишивану сорочку із стоячим комірцем (рукави були вишивані внизу чорними хрестиками), в камізельку, білі штани, боксові чоботи або черевики, чорну блузу; на голові носили капелюх або кашкет. Старші люди ходили в білих довгих полотнянках, вишиваних на комірі і вилогах дрібними чорними хрестиками, оперезані широким ременем, в солом'яному капелюсі або в барабанковій шапці та в боксовых чоботях.

Дехто носив рейтки — штани кавалерійської форми. Старші з-поміж людей зимою носили дорогі, білі з чорними ковнірами кожухи, короткі червоні кожушки з хутром, опанчу або сірак з капю-капузою, вовняні штани і міцні чоботи, на головах чорні баранкові шапки. Жінки і дівчата ходили в кольоворових спідницях із запаскою спереду, у сорочках, вишиваних у різні кольори, у барвистих блузках, у боксовых чоботях або черевиках. На головах мали кольорову шалянову або турецьку хустину. Заміжній жінці зараз по шлюбі втинали коси і по-мистецькому за'язували хустиною голову із вузлом спереду, на подобу тюрбана.

Зимовими вечорами пряли жінки з конопляних і льняних повісем нитки-пряжу, що з неї потім сільські ткачі ткали полотна. Ці полотна господині розтягали по траві, змочували у воді, вибілювали на сонці, а отісля шили з них різного роду одяг.

Різдвяні свята святкували у нашому селі за старим, юліанським календарем. На Свят-Вечір матері приготовляли свят-вечерю з 12 страв. Батьки із синами поралися коло господарства, приготовляли на три дні поживу для худоби. Упоравшись, батько готував „діда” й „бабу” і вносила до хати зв'язаний околіт з простої житньої соломи, сніп пшеници та в'язанку пахучого сіна. В день Святого-Вечора, нагодувавши та напоївши коней і решту худоби та дробу, замістав драпаком подвір'я, і на цьому кінчалася робота поза хатою.

Після цього всі члени родини милися, вбирави на себе чисту білизну і готовувалися до Свят-Вечері. Батько брав із собою дітей до стодоли, давав старшому синові пшеничний сніп, а другому в'язанку пахучого сіна, сам брав великий околіт житньої соломи на плечі, і все це урочисто вносилося до хати. Увійшовши

в хату, батько промовляв: „Помагай Біг, на щастя, на здоров'я, на той новий рік, щоб був кращий, як торік!” — і ставив пшеничний сніп за скриню в куті на лаві. Мати розстеляла сіно на скрині, застеляла вишитим обруском і ставила на ньому свічку. Тим часом батько розстеляв на землі солому, клав сокиру підпором під „діда” і щось ворожив. Перед Свят-Вечерою всі ставали і змовляли „Отченап”. Найважливішою стравою була пшениця, заправлена маком і медом, так звана кутя. Після вечері всі колядували „Бог Предвічний” та інші коляди, а діти пізніше кво-кали та качалися по „діухові” на землі.

Колядники колядували чи щедрували під вікна-ми або входили до хати, а на кінець виголошували побажання для господаря і його родини.

На ранній утрені простора церква була заповнена вірними. Співали коляди всі разом під диригуванням дяка Івана Баляса.

На Йордан старші парубки вирубували на ставу ополонку, а коло неї ставили із льоду великий хрест. В день Богоявлення, по Службі Божій, священик і всі люди з корогвами та фанами процесією йшли до ставу на Йорданське Водосвята.

„Дід” і „баба” лежали в хаті аж до Нового року (14 січня) за старим стилем. Після цього дня „діда” виносили ранком на оболоння і палили. На Новий рік діти завішували торбинки через плечі й ходили віншувати, за що одержували маленькі булки-бундзики, а часом і гроші, пару австрійських мідяних грейцарів.

ВЕЛИКДЕНЬ

— Найбільшим, найрадіснішим святом у Городиславичах, як і в інших селах України, був Великдень. У Квітну неділю люди ходили до церкви по „базьку”.

У Велику п'ятницю поспішали туди ж до плащаниці. У Велику суботу хлопці палили на цвінтарі цілу ніч „собітку”. Щоб вдергувати цей вогонь, вони стягали все, що можна, вишрощували або й викрадали у господарів, як котрий не хотів дати, дрова, патики, і все це зносили на цвінтар.

Була в нашій церкві на хорах кімнатка, а в ній повно церковних книг — друкованих кирилицею, грецьких і латинських. Якось хлопці відбили колодку, що нею була замкнена ця кімната, повиносили багато книжок, мабуть, великої історичної вартості, на „собітку” і спалили їх разом з усіким патиччям.

Це хочу згадати, що в цій кімнатці на церковних хорах стояв якийсь дивний верстат із прикрученим до нього великим, на 12 цалів колесом із повбиваними в ньому цвяхами та прикріпленими до нього ременями. Казали люди, що це колесо тортур, що на нього клали людину, прив'язували її руки й ноги тими ременями і колесували. На цьому колесі були виведені різні малюнки. Я бачив його ще хлопцем. У 1922 році, коли я приїздив з Америки додому, цього колеса вже не було. Кудись його забрали, а може хлопці спалили на „собітку”.

На Великдень Городиславичами нісся гомін дзвонів. Хлопці стріляли з моздірів, ключів, панавок, патронів. Радісним розмовам, сміхові, співами не було кінця. Воскресна резурекція — всеношна починалася ще перед сходом сонця. Під час відправи всі люди виходили з церкви з хрестом попереду. За хрестом ішли дівчата з фанами і корогвами. Братства жінок і чоловіків ішли з запаленими свічками у руках. Відкривши після обходу церковні двері, священик починав, а всі підхоплювали перше радісне „Христос Воскрес”. По всеношній люди зносили на церковне подвір'я завинені в біленські скатерті паски, не раз і по 100

фунтів ваги, кошики з ковбасою, шинкою, хроном, яйцями, сиром, маслом. Уставившись навколо церкви, чекали на священика, який, закінчивши Службу Божу, виходив із процесією з церкви і обкроплював паски та людей. Відбувалось все це під спів „Христос воскрес”, під гомін дзвонів і постріли з моздірів.

Вернувшись до своїх хат, люди сідали до столу і споживали свячені дари.

По обіді сходилися старші, молодші, дівчата, парубки і діти на церковну площа. Дівчата й хлопці виводили веснянок-гаївок, співали пісень на честь весни. Старші люди розмовляли, приглядалися іграм і хороводам, слухали співу гаївок, із яких мені запам'яталася:

Іде, їде Зельман,
Іде, їде його брат,
Іде, їде вся його родина.
На який ґрунт Зельман,
На який ґрунт його брат,
На який ґрунт вся його родина?
А ми ґрунту не дамо,
Геть тебе проженемо!
Йди геть, їди геть, Зельман,
Йди геть його брат,
Вся Зельманова родина.

Співали ще гаївок про жучка, про Данчика-білоніжника, щоб плив по Дунайчику, виводили „Кривого танцю”, „Огірочків” та інше.

З Великоднем була пов'язана в Городиславичах легенда про пана Скаліша і його наймита.

За моєї пам'яті у минулому столітті жив ще в Городиславичах шляхтич Скаліш, невеликий землевласник, що мав яких 50-60 моргів землі. Мав він гарне господарство серед добре здержуваного саду,

„Великодні тагілки” (Картина І. Кучмака)

тримав наймитів. У хаті і на подвір'ї у нього була взірцева чистота.

Десь у 80-ті чи 90-ті роки Скаліш дуже зубожів, попав у довги і до того ж на св. Димитрія 1893 року в день храмового празника виникла пожежа, і тоді ж разом з іншими господарствами, в тому числі і моого батька, на Великому Боці погоріла Скалішівка. Не поширився вогонь на ціле село тільки тому, що у Скаліша був великий сад і в ньому селяни придушили вогонь. Сам Скаліш вимандрував до Львова, а Скалішівку виорендував місцевий заможний господар, як Гарасим Шуль із прізвиськом Параньків. Але Шуль довго не вдержався і продав маєток селянам. Господарство Шуля із садом і далі звали Скалішівкою, хоч Скаліша вже давно не було.

Розповідали, що в старі часи, ще за панщини, Скалішеві належало городиславське поле, так зване

— Кащичі. На самий Великдень Скаліш наказав своєму наймитові запрягти воли і їхати на Кащичі орати поле. Наймит орав, а в той час правилася у церкві Воскресна Утреня. В ту хвилину, як священик проспівав перші слова воскресної пісні, наймит разом із штуком і волами запався у землю. На тому місці виросла дика трава, бур'яни, і цього місця ніяк не можна було управити. Оповідали люди, що на Великдень, коли священик починав співати „Христос воскрес”, із-під землі чути було голос наймита, як він погейкує на воли „соб-собе”. Розказували мені мої односільчани, котрі прибули з Городиславич до Америки вже по другій світовій війні, що цю легенду й досі розповідають, пов'язуючи її з колишнім панцізняним і нинішнім колгоспним лихоліттям.

ВЕЛИКІ СТРАЙКИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Хоч уже минуло 66 років від того часу, але ще мов крізь мряку продираються загадки про великі селянські страйки у Галичині в липні 1904 року. Мос село жило тоді спокійним життям, як і решта Галичини, що належала до Австро-Угорської держави. Селяни гнули свої спини перед чужими панами, як і колись за панцізняних часів чи тепер у колгоспній системі. Однак, всюди розносилися вже чутки про підготову селянського страйку, який нібито був єдиним способом вибороти у гнобителів крашу долю.

Коли прийшло у 1904 р .організувати у Городиславичах селянський страйк, а до того ще й проти всевладного пана Шляйфера, то село немов затялось, йому нараз забракло відваги. Даремно учитель Іван Бурбель трудався коло цього діла зі своїми прихильниками-господарями. Остаточно діждався він того,

що жандармерія почала його переслідувати. І відтоді здавалося, що страйкова справа завмерла.

Всі наради страйкового комітету відбувалися у хаті моого батька. До страйкового комітету входили свідоміші господарі: Сенько Прокопів, Федь Ворінків-Савицький, Микита Кафтан, Петро Сидорак, Петро Ружак, Павло Ружак, Пилип Савицький, Сенько Томків-Савицький, Дмитро Кавній, Сенько Явний, І. Гнида та ін.

По кількох днях рознеслась по селі вістка, що в найближччу неділю страйковий комітет скликає після обіду віче на подвір'ю моого батька, бо поліція заборонила улаштовувати його на громадській площи.

Прибули бесідники зі Львова, тодішні українські посли до австрійського парламенту. Зразу ціле село заворушилося, бо вже дещо здобуло досвіду з попередніх страйків у червні 1902 року, коли кілька бойових січових груп не допустили ні своїх, ні чужих страйколомів. Тоді селянська молодь створила допомоговий комітет, забирала у господарів коні, вози та харчі для страйкарів. В цьому також помагали старші селяни з товариства „Сокіл”. Це освідомило селян під національним оглядом, дармащо ворог жорстоко приборкував їх карними експедиціями та поліційними репресіями.

У стодолі й на подвір'ї зібралося понад 300 людей. В товпі видно було членів товариств „Соколи“ та „Січ“, що співали і вигукували: „Страйк!“ „Страйк!“ Завданням січовиків було держати порядок і слідкувати за курцями, щоб не запалили стодоли. Учитель Іван Бурбель ходив поміж громадянами і тішився осягами своєї праці, організованістю молоді та старших людей. Аж нараз почувся із глибини стодоли різкий голос, — це говорив посол д-р Олесницький. „Громадяни! — почав він. — Знайте, що в австрій-

скій державі ви маєте право страйкувати. Ви бачите, яку кривду вам роблять австрійські та польські пани. Вони живуть коштом українського селянина. Ми самі мусимо боротися за свої права і вибороти собі крацу долю для нас та наших дітей. Тому нічого не бійтесь і починайте страйк!"

Юрба загула мов бджоли в улику: „Страйкуємо! Страйкуємо!"

Коли дещо заспокоїлось, той самий бесідник подав точні інструкції і пояснив, хто і що має робити. Тепер село зрушилось і набрало відваги та віри у свої сили. Городиславичі стали взірцем, як організувати та переводити страйк.

Пізніше страйки охопили сусідні села, а згодом і весь Бібрецький повіт та цілу Галичину. Боротьба селян за краще завтра увінчалася успіхом.

Минуло дві світові війни, але й досі чогось не згадують про цей великий страйк селян у 1902 році. А саме тоді Україна розпочинала боротьбу за свої права, яка вже у 1905 році прибрала форму національного спротиву: великі селянські віча з вимогами рівних виборчих прав та всенародне віче у Львові на Високім Замку. І відтоді також пішла хвиля залякувань, погроз, арештів, навіть поліялась молода українська кров, але розбуржаної народної маси уже ніхто не мав сили здергати. Українські патріоти одверто закликали народ прокинутися з гробового сну, піznати своїх братів, побачити, що діється довкруги, як визискують вороги селянську працю.

Отже, наш обов'язок — пам'ятати про колишніх українських національних проводирів та геройв, які поклали свої молоді голови за волю свого народу, які змагалися за свободу, рівноправність і братерство. Їхня боротьба ще й досі не закінчилася і триватиме, поки ми не осягнемо цю ціль, яку вони визначили.

ФЕСТИН У ГОРОДИСЛАВИЧАХ

У 1912 році на громадському пасовищку на Малому Боці Городиславичів відбувся великий фестин. Цей фестин улаштувала з нагоди посвячення січового пралора читальня „Просвіти” з участю кооперативи, товариств „Сокіл” та „Січ”. Почався він о 2-ій годині, хоч уже по 12-ій почали сходитися молодь та старше громадянство не лише з нашого села, а й також з околичних сіл: Миколаєва, Під'яркова, Романова, Коцирова, Звенигороду та Гайв. Атракцією свята були соколи й січовики в своїх строях, на конях, а також у барвистих строях з квітами в косях жінки і дівчата, які перетворили площу на розмальовану писанку.

Народ замовкає, а січовики й соколи уставляються в два ряди, між якими переїжджає на білому коні отаман Стефан Прибила аж до платформи, де зібралася визначніша група селян. Всі посідали на призначених місцях і свято розпочалось гимном „Це не вмерла Україна”, що його відспівали всі присутні. Після відспівання гимну голова свята Сенько Явний покликує до слова хоч уже сиву, але ще молоду з вигляду людину, отамана Прибилу. Він говорить про досягнення „Січі”, про те, чим воно прислужилося українському народові. Після цього почалася програма.

Із сусідніх сіл січовики показували свої здібності у вправах з топірцями, хусточками чи вінками. Здавалось, що одні були краплі за других. У дальшій програмі відбулось посвячення синьо-жовтого пралора „Просвіти”. Куми забили цвяшки з написами у держак пралора, а опісля одні за одним присутні купували цвяшки і забивали їх у держак. На цьому великому святі з Америки були Михайло Проко-

пів і Таня Ружак, які викликали велике зацікавлення. Привітання склали: отаман С. Прибила, представники Миколаєва, Під'яркова, Коцирова, Звенигороду та Гаїв. Потім кошовий Дмитро Кавній і Сенько Явний від імені городиславських „Січей”, „Соколів” та інших товариств і місцевих селян склали подяку всім присутнім. Найкращими виступами у програмі свята були виступи духової оркестри із села Романів, яка пригравала до фізичних вправ молоді, його аматорського гуртка та добре зорганізованого хору. Це село було найбільше національно свідомим у Бібрецькому повіті, де після першої світової війни зорганізовано „Залізну Сотню Бійців”, які пішли боронити княжий Львів від польських займанців, держалися цілий місяць, аж полягли в бою з переважаючим ворогом.

ДИТЯЧИЙ САДОК

Від 1931 року існував у Городиславичах дитячий садок. Його завданням було виховувати нашу дітво-ру в українськім національнім дусі.

Учителькою в садку була панна Святослава зі Львова (прізвище призабулося), і мала вона під свою опікою до 80 дітей. Вчительці помагав своїми викладами активний громадський діяч нашого села Павло Ружак. Навчальна програма була контролювана іспитовою комісією зі Львова, на чолі якої стояла пані І. Н. Н. Участь у дитячім садку брала дошкільна та позашкільна молодь. Навчання відбувалось в Українському Народному Домі.

Заслуженими громадянами-засновниками та керівниками дитячого садка були:

Стефан Довганик, Гринько Климків, Дмитро Куцибаба, Гринько Конюх, Павло Ружак, п-на Святослава

Управа і члени Народного Дому в Городиславичах 1938 року разом з Дитячим садком перед будинком УНДому.

ва (учителька), Гринько Прокопів, Сенько Мелета, Кирило Савицький, Степан Кімак, Степан Кобаса, Гринько Паранька, Пилип Паранька, Маркіян Горінь, Микола Жила і Йосиф Паранька.

КВІТКА НА МОГИЛУ

„Все, що мав у житті, він віддав для одної ідеї . . .”

Ці слова Івана Франка можна сміливо застосувати до особи бл. п. Івана Бурбеля, який помер у селі Команче 1919 року.

Тому, що о. Шпилька у своїм „Лемківськім Календарі” на 1967 рік (стор. 24) при вичисленні визначних людей Лемківщини не лише, що оминув ім’я учителя Івана Бурбеля, але ще й безпідставно назвав

його „Іваном з Коломиї”, я на цьому місці хочу за-
протестувати проти виступу о. Шпильки і згадати цю
заслужену особу директора школи в селі Команчі.

Він приїхав до Городиславич зі своєю дружиною,
як свідомий громадський діяч і учителював до трав-
ня 1905 року. У травні Шкільна Рада у Львові при-
значила його учителем у селі Команчі на Лемків-
щині.

Покійний відзначався приятельською вдачею,
був здібним промовцем, а зокрема ревним патріотом
та активним діячем на громадській ниві. Це його 14-
літній праці для народу треба завдячувати у великій
мірі піднесення національного рівня лемківського се-
лянства: в Команчі, Прилуках, Чистогорбі, Радожи-
цях та Ославицях. Завдяки його безупинному тру-
дові зорганізовано у цих селах споживчі та кредито-
ві кооперативи, селянські каси, читальні „Просвіти”
та аматорські гуртки. Його труд на народній ниві
був поважним вкладом у збереженні національної
свідомості тих околиць у часи т. зв. „москвофільсь-
кої дурійки”, і завдяки ньому з тих сіл вийшов не
один свідомий українець.

ЗА МОРЕ — ДО АМЕРИКИ

Гарне було наше село Городиславичі і гарно бу-
ло жити в ньому серед рідних, разом з ними проводя-
чи Різдво, Великдень та інші річні свята. Але жити
ставало щораз тяжче, бо не вистачало землі для всіх,
і заробітків треба було шукати в Прусах чи за морем.
Мене, молодого хлопця, захопила вже тоді мрія, щоб
скоро й собі помандрувати у широкий світ.

Першими з Городиславич виїхали у 1900 році до
Аргентини Гринько Богун та Іван Білий. До Амери-

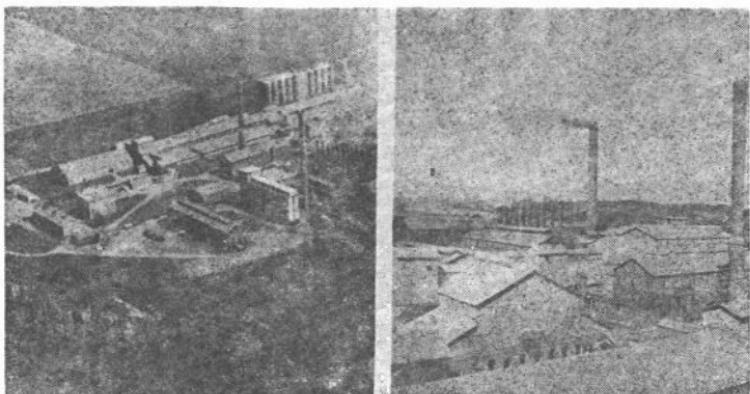
ки виїхали перші в 1902 році Денис Савицький, а за ним у 1903 році Зоська Сокманіста і в 1904 р. Дмитро Бала та Іван Олійник. Наприкінці 1906 року і в мене, тоді ще 15-літнього хлопця, зродилась думка виїхати за море — до Америки. В лютому 1907 року батько дав мені на дорогу 75 ринських, і я з кількома старшими хлопцями та дівчатами із Городиславич, між ними, пригадую, були Іван Сидорак і Катерина Савицька, виїхали до Гамбургу в Німеччині.

В дорозі мали ми різні неприємності, але вже 24 лютого 1907 року виїхали з Гамбургу вантажним — тягаровим, як тоді казали — кораблем „Преторія” до З’єднаних Стейтів Америки. 11 березня 1907 року прибули ми до Нью Йорку на славний Елліс Айленд — Острів Сліз. Разом з нами кораблем їхали „карпатороси”-українці із Закарпаття, Пряшівщини, словацькі, мадяри та інші. Усі вони прямували до Бетлему, Аллентавну, Нортгемптону і інших міст у Пенсильванії. Прилучився і я до них, а решта моїх односельчан осталися в Нью Йорку.

У ЦЕМЕНТОВИХ МЛИНАХ

Після моого приїзду до Армрода в Пенсильванії 12 березня 1907 року розповідали мені тамошні робітники про цементові млини у дистрикті Лігай Веллі. З чотирнадцяти п’ять із них належали до Лігай Портленд Цемент Компані. Кожен із них мав по десять роштерів (великих печей) і в кожному працювало по двісті й більше робітників. Перший цементовий млин у дистрикті Лігай Веллі був збудований у Каплей, Па., 1887 року, а перший млин компанії Лігай Портленд Цемент збудовано в Армроді, Па., 1897 р.

Першими на роботу в цементовому млині в Армроді приїхали в 1898 році наші люди з Лемківщини.

Цементовий млин у Фогелевіллі

Це були Павло Гаргай і брат його Фед'ко Гаргай із села Репедь, Сяніцького повіту. В 1900 році приїхав Стефан Бабяк із села Щавне. В той час Павло Гаргай був уже „босом”, а Фед'ко Гаргай „форманом”. Павло Бруцяк і Кость Радьо із с. Репеді прибули до Армроду в 1903-му році, а їх односільчанин Григорій Баб'як у 1904 році. Всі вони працювали на дворі млина по десять годин на день, 55 годин на тиждень, і одержували за годину по 7-10 центів. Робітники, що працювали всередині млина, рахувалися вже механіками. Вони працювали на дві зміні по 12 годин і заробляли по 18-20 центів на годину. Робили по 60 годин на тиждень. Павло Бруцяк став у 1914 році „форманом” і діставав 50 центів на годину. Щокілька місяців компанія підвищувала заробітну платню робітникам.

Городиславчани Дмитро Бала та Іван Олійник, перші імігранти з Бібрецького повіту, прибули до Армроду щойно 1904 року і працювали в Лігай Портленд Цемент компанії по 60 годин на тиждень, одер-

жуючи по 10 центів за годину. В загальному тодішня початкова платня виносила по 7-13 центів на годину, а пізніше по 15-18 центів. „Пейду” виплачувано щодві неділі. Усі прибулі до Армроду імігранти були слов'янського походження, працювали в Лігай Портленд Цемент Компані, в цементових млинах самого Армроду, Вест Каплей і Фогесвіллі та в сусідніх місцевостях — Еджпіт, Цементон, Атлас та інші. Одні робили цемент, інші тачками возили землю, вугілля, щутер, будували фабрики, переносили швелі, шини (рейки), копали канали.

Усю чорну роботу виконували українці та інші слов'яни. Головною причиною цього було незнання англійської мови. Механіками, „босами” і „форманами” були здебільше німці, мадяри або місцеві т. зв. „пенсильванія дач”. З українців вдавалось на такий пост попасті тим, які знали німецьку мову. До слов'ян „боси” й „формани” ставилися досить по-людя-ному.

Перші українські імігранти, що прибули на працю в цементових фабриках, вважали себе тимчасовими, сезоновими робітниками. Кожний приїжджає з думкою заробити трохи грошей і вернутися додому, до рідного села, до жінки і дітей. Головним їх бажанням було заробити на „шифкарту” — корабельний квиток, побудувати нову хату, купити трохи поля — словом, збільшити своє мале господарство.

На початках українці-імігранти не старалися вживатися в американські умови життя і не вивчали англійської мови. Жили вони ощадно, щоб назбирати чимбільше грошей, але це не завжди вдавалося. Інколи треба було добре напрацюватися, щоб мати з чим вертатися до рідного села. Декто скоро зневірювався, розчаровувався і вертався додому з невеличкою сумою зароблених грошей або й без них, а по-

тім випродувався вдома з усього і знов вертався до Америки. На протязі 21 року повернулось додому 60 моих односільчан. Ці настрої знайшли свій відгомін в піснях українських імігрантів, зокрема у цій лемківській:

Ой, що я ся набідовал,
Як я стівку зашпаровав.
А я стівку поза стівку,
Приїхал я до Нью Йорку.
А в Нью Йорку ся питаютъ,
Де шифкарти викупляють.
А ви, хлопці, не думайте,
На ту шифбу всі сідайте.
Але філії неспокійні
Бурливо мішались
І береги кругом шиби
Білим шумом покривались.
Ідуть вали за валами,
За серце вхопився
Гей, хлопці, хлопці,
Віда з нами!..

Ще треба сказати, що особливо тяжко було старшим людям з-поміж імігрантів. Приїхавши з краю, не ознайомлені з американським способом життя, вони мусіли триматися нового порядку: вставати й лягати завжди на час, працювати від години до години, по десять, а то й дванадцять годин на день, по 55-60 годин на тиждень.

Найбільше працювали імігранти по каменоломнях (кворах), глибиною на яких 100-300 стіп. Після розриву камінних гір динамітом, вони розбивали каміння десятифунтовими молотами на менші куски, вантажили їх на візки і відвозили. Це була дуже тяжка робота, але за неї й більше платили. Траплялися

в каменоломнях інколи нещасливі випадки. В Армроді, наприклад, у 1901 році обсунулася під час праці гора каміння і присипала 80 робітників. В 1913 році засипало камінням всім робітників.

Працюючи в цементових млинах, багато лемків, „карпаторосів”, „мадяронів” і людей із Східної Галичини вибилось на кваліфікованих робітників і переселилось згодом в індустріальні міста — Аллентавн, Бетлегем, Палмертон. Дехто, заробивши грошей, набував фарми, харчові крамниці, шинки-„салуни” й малі підприємства.

Фармерувати нашим людям, хоч і селянам, було тяжкувато. В Америці все було новим, отже треба було найперше навчитися й набути досвіду у фармера. Дехто, попрацювавши кілька місяців на фармах, опинявся без праці й без нічого вертався додому. Добру картину тодішніх життєвих умов дає імігрантська пісня, яка й досьогодні записалася в моїй пам'яті:

Ой, горе, горе, тяженьке горе,
Плив گерез ріки, плив گерез море.
На кінці світу я опинився,
Думав — збагагусь — та й не доробився.
Працював в майнах і на фабриці,
Скитався всюди по Америці.
Працював в лісі, в степах — на полі
І не поправив своєї долі.
Ой, горе, горе, тяженьке горе,
Болить у грудях, у спині коле.
Як дуб здоровий, я їхав з краю,
А з праці хворий назад вертаю.
Зате розуму більше у мене,
Бо їв гаряче, сербав студене.
Ой, горе, горе, жорстоке горе,
Прийдесь вертатись знову за море,

*У село рідне, у бідну хату,
Деїгати далі біду прокляту,
Боротись з тими злими катами,
Що нас пустили у світ дідами.*

Незнання мови й місцевих умовин було чи не найбільшим тягарем для імігрантів-українців. Багатьом із них приходилося зазнавати багато зневаги, а то й знущання від своїх наставників — усіх „босів”, „форманів” та механіків. Наших людей вони сварили на всі лади, прозивали „гадем полак”, „грінор” тощо. В цементових млинах було справжнє стовковисько різних національностей, справжній імігрантський „Вавилон”. Найгірше було те, що, не знаючи англійської мови, наш імігрант-робітник не знав і назов різних знарядь праці, не знав, як називається по-англійськи молоток, долото, лопата, цвях, тачка, і коли йому казали щось принести або подати, то він тільки витрішував очі, наражуючись на клини, лайку, а то й прокльони.

Ніби виправдаючи своє тяжке становище, робітники склали пісню:

*Гей, та ми вдома того не робили,
Но орали і сіяли, ціпом молотили.
Ціпом молотили — до корішки ходили,
Отак ми ся в свого пана вірно дослужили.*

З часом наші люди привичаювалися, набували деякого знання англійської мови, засвоювали назви тих чи інших машин та знаряддя, і тоді ім поводилось вже трохи краще. Допомагали новим імігрантам пристосовуватися до нових обставин різні курси й ве-чірні школи, що їх влаштовували американські сусільні установи та управи фабрик. Існувала така ве-чірня школа і при цементовій фірмі в Армроді.

За президента Теодора Рузвельта, в 1901-1909 роках, в Америці був добробут, цементові млини завжди були в русі і робітники заробляли краще. Вони одружувалися, хрестили дітей, щосуботи іздили до Аллентавну на танці й забави. В Аллентавні було багато дівчат, що працювали в текстильних фабриках, у вирібнях сигар та інших підприємствах. Доробившись, наші люди купували доми, харчові крамниці, м'ясарні, шинки. На забавах і весіллях грали циганські музики, що ними керував Іван Сівак із села Вислока, і тоді танцювальні залі аж тряслись від співу. Цигани грали і співали:

*Цигани не орут, цигани не сіют,
Цигани хліб їдять і паленку піют...*

У відповідь на цю співанку хлопці запитували:

*Цигани, цигани, де ваше мешкане —
За рігков, за водов — заросло лободов.*

У дні, коли виплачували „пейду”, імігранти сходилися в „салунак” пити пиво і горілку. Келішок горілки коштував 5-10 центів, гальба пива — 5 центів. Новоспечений імігрант, так званий „грінор”, клав на бару двадцять долярів, приспівуючи:

*Двайцятку на бару,
Дай нам по пугару,
Най ся напісми,
На пейду.*

Тим, що не мали 21 року життя, не тільки горілки, пива та вина, але й тютюну та сигарет ніякий „бізнесмен” не відважувався продавати.

Імігранти, що мали родини й мешкання, вдержували у себе неодружених хлопців або дівчат, не раз

по 5-7 осіб в одному мешканні. Усьому мусіла давати тоді лад господиня —варити сніданок і обіди, прати білизну, прибирати в кімнатах комірників. За все це платилося дуже дешево: по яких 7-8 доларів на місяць. Крім харчів комірники мали чисте ліжко з подушкою і теплою ковдрою, чисті й нагріті кімнати.

Бочка пива коштувала одного доляра, кварта горілки — 75 центів, скринька (24 пляшки) пива по 12 унцій — також 75 центів, фунт хліба — 3 центи, ковбаси — 5 центів, а волового м'яса — 7. Блюзи, штани, сорочки, черевики коштували також дешево. Хоч і заробляли наші імігранти небагато, але жити було краще, як у старому краю.

Цю картину тодішніх життєвих умов дає лемківська пісня:

*В Америці добре, як іде робота,
Красно ся умисем, шумно ся уберем,
Як прийде собота.
Красно ся умисем, шумно ся уберем,
На то ся не патрим, што нам в полю гнє.
В полю нам не гнєє, вода не забере,
До гаєзу привезут нам самі фармери,
До гаєзу привезут, грошей не питают,
Аж на двайцятого, як пейду достаем.
Як пейду достаем, швидко виплацаєм,
А што нам ся лишил — жені посилаєм.
— Жено, моя жено, жено моя дорога,
Як ти там бідуеш з тими дітьми вдома?
— Бідую, бідую, мушу бідувати —
Тебе з Америки не можу діждати*

Так співали наші лемки з Сяніцького повіту чи з Закарпаття або Пряшівщини — спішаки, перші імігранти в Лігай Веллі, робітники цементових млинів

та каменоломів. Та й ми, галичани, до них приставали і разом співали.

Робітники, що працювали в ті роки у цементових млинах, не мали ніякого забезпечення від нещасливих випадків, каліцтва, хвороб. Не було робітничих спілок, і ніхто не думав, не дбав про імігранта. Хоч і були в той час українські організації, такі, як Український (тоді ще Руський) Народний Союз, які забезпечували на випадок каліцтва чи смерти, але наші імігранти не дуже квапилися забезпечуватися. Де-жто, хоч і мав гроши, взагалі відмовлявся від забезпечення, кажучи, що приїхав до Америки, щоб заробити кілька соток доларів і вернутися до рідного села. У висліді багато молодих людей гинуло, присипаних камінням, покалічених машинами, залишаючи жінку і дітей напризволяще. Забезпечувалися здебільшого ті імігранти, які вирішили залишатися в Америці на довший час чи й на постійно: вони записувалися до Руського Народного Союзу, забезпечували себе і свої родини.

З Городиславич були покалічені або вбиті у цементових млинах Армроду такі мої країни: Кузь Зварич, убитий 1913 року, належав до Братства св. о. Миколая, Відділ 124 УНС — забезпечений на 500 дол., з того записав на батька Івана 200 дол., на матір 200 дол. і на похорон 100 дол.; Ілько Олійник, спалений у цементовому млині у Фогелсвіллі, Па., 11 вересня 1918 року — член Братства св. о. Миколая, Відділ 124 УНС, залишив 1.500 дол. забезпечення жінці і дітям; Панько Оленців, задушений димом у млині в Фогелсвіллі — не був забезпечений; Сенько Татарин, втратив око під час праці в каменоломі в Армроді — не мав забезпечення і не одержав ніякого відшкодування від компанії. Компанія за вбитого в її фабриці робітника давала лише на похорон 100 дол.

Таких смертей і каліцтв були тисячі по цементо-вих млинах і по інших підприємствах. Усі ці факти загубилися в архівах індустрійних компаній. Пригадую цих кілька прізвищ, щоб показати, в яких тяжких умовинах доводилося працювати колись нашим людям в Америці. Мушу додати, що великою поміччю для імігрантів українців була допомогова діяльність українських організацій, які врятували багато родин від безпросвітніх зліднів.

Засновниками згаданого мною Братства св. о. Миколая в Армроді були: Іван Онушко, Кость Радьо, Дмитро Бала — довголітній член і секретар цього ж Братства. Для Армроду й околиці була збудована в Нортгемптоні, Па., 1902 року українська греко-католицька церква св. Івана.

Усі ті місцевості, де поселявалися в перші десятиріччя наші старі імігранти з Східної Галичини, Лемківщини, Буковини, Закарпаття, ставали великими індустрійними містами, осередками українського життя. Українські імігранти почали організувати свої культурно-освітні товариства. Вони будували церкви, засновували Союзи і їхні Відділи, Братства, „Січі”, театральні аматорські гуртки, хори. З посвятою піддержували наші люди українські національні інституції в краю, зокрема „Просвіту” й Рідну Школу, допомагали будувати по своїх рідних селах народні доми, кооперативи, помогали інвалідам. Все це робили з почуттям задоволення, що не марнують свого життя, беруть також участь у підтримці визвольної боротьби українського народу.

Засновувані українськими імігрантами національно-культурні і освітні товариства не мали нічого спільного з радикально-соціалістичною дурійкою „батька” українських соціалістів в Америці в особі Починка і редактора листівок „Гайдамаки” М. Хан-

доги. До того ж треба було вести безупинну боротьбу з галицькими московофілами-кацапами із деяких підльвівських, бібрецьких, золочівських та поморянських сіл. Вони мали свою організацію „Братство Галицьких Русинів”, що його лідерами були деяких з ньюйоркських „бізнесменів” ...

Українська молода іміграція не задовольнялася своїм членством в рядах товариства „Гайдамаки”. Вона творила й організувала громадське життя на основах і зразках, привезених із рідного краю, далеких від „гнилого” соціалізму. До першої війни у ЗСА існувала вже широка мережа Братств, Січей, Соколів та інших національних організацій. Діяли воїни по всіх тих містах, містечках і селах, де поселилися меншими чи більшими гуртами українці.

У 1909-13 роках, коли президентом ЗСА був Вілліям Говард Тафт, на короткий час настала була криза. Наші люди робили все те, що попало під руку, і не квапилися шукати іншої, кращої роботи. Багато відпочивало, чекаючи, коли млини та фабрики, де вони працювали, знову підуть в рух. Такі кризи наставали в Америці часто перед виборами або по виборах. Тоді ж іміграція до ЗСА трохи зменшилася і почавилася перед першою світовою війною.

В роки війни, з 1914 року, виїжджати до краю було неможливо, всюди було подостатком роботи, збільшилася заробітна плата. Робітникам платили золотими монетами. Але скінчилася війна, минувся добробут, і знову почалися кризи з безробіттям. Серед наших імігрантів розгорнувся рух за поворот до Краю. Заощадживши по тисячі-дві долярів, вони виїжджали до рідних сіл, щоб починати там нове, краще життя. Купували на парцеляції чи в фільварку кілька моргів поля, будували хату, розводили господарство, але скоро переконувалися, що зробили по-

милку. Великого добробуту за привезені гроші не досягнули, деято залишив в Америці дітей, ще інші звикли вже до американського способу життя, і так багато з них верталися знов за океан.

**

Попрацювавши в Армроді на цементових млинах до 1915 р., я в травні того ж року виїхав до Філадельфії, Па., де робітники заробляли краще. Там знайшов роботу у фабриці „The Baldwin Locomotive Works”, де виробляли та складали паровози для Росії та інших альянтських держав. Згодом ця фабрика перенеслась до міста Едісон, Па., між Філадельфією і Честером, де побудовано багато приватних та державних фабрик, що виробляли амуніцію, як Westinghouse”, General Electric” чи „The Baldwin Locomotive Works”. У цих фабриках працювало понад 100 тисяч робітників, і знову ж більшість їх виробів ішли до Росії.

Філадельфію і Болдвін я залишив у 1916 році і виїхав до Честера, Пенсильвінія, де працював у „Son Shipyard” до березня 1917 року. Опісля, знову повернувшись до Едісона, до компанії локомотивів, де працював аж до закінчення війни. У фабриці „Westinghouse” у 1918 році стався великий саботаж, внаслідок якого сотні людей було побитих та покалічених. Тоді багато робітників зі страху покинули цю фабрику, та знаходили собі працю деінде. У 1918 році панувала велика епідемія інфлюенци, що косила людей, як мух. Вулицями іхали фіри за фірами, забираючи померлих людей. Це все бачив я на свої очі, коли жив у Честері. Тоді багато людей виїжало і я з ними до Вілмінгтону в Норт Каролайні на працю в тамошніх корабельнях.

Автор цих спогадів М. Прокопів біля Першої
Моравської Церкви збудованої 1748 року

По закінченню війни виїхав я до Нью Йорку, де зразу пішов до школи і навчився тапицерства — покривання меблів. На цій праці залишився я до часу, коли пішов на пенсію.

СХІДНЯ ДІЛЬНИЦЯ НЮ ЙОРКУ

На початках масової іміграції до Америки в роках 1905-1914, новоприбулі з Східної Європи осідали у східній дільниці Нью Йорку між вулицями Бавері на схід до Іст Рівер, Канал вулиці та 14-ої вулиці. Ірландці поселявалися між Канал та Гюстон вулицями, а їхні сусіди — жиди, російські соціялісти-політикані та купці — замешкували дільницю від Ка-

нал до Гренд вулиці т. зв. східній Бродвей. Осідком німців був район між Гюстон та 14 вулицею і Бавері аж до Іст Рівер.

Перші слов'янські імігранти приїжджають до Еліс Айленду, а звідтіль їх перевозили до Нью Йорку біля Бетері Парк, до католицької організації св. Йосифа, яка шукала для них праці та помешкання.

На Грінвіч та Вашингтон вулиці над рікою Гадсон замешкували українці з Лемківщини, карпатороси та маленька групка українців з Галичини. Перша слов'янсько-моравська церква ім. Івана Гуса в Нью Йорку, на Менгеттені, була заснована 1748 року між Фултон та Дач вулицями ще в той час, коли Нью Йорк мав всього 8.000 населення. Під час масової іміграції, до першої світової війни, зі Східної Європи православні росіяни осідали переважно між російськими жидами в околицях Іст Бродвею між Генрі, Кліnton та Гестер вулицями, а українці, поляки та жиди з Галичини займали східну частину дільниці Нью Йорку, т. зв. Ловер Іст Сайд.

Німецька та ірландська колонії були старшими і творили своє окреме культурно-національне життя. Лютеранська церква збудована була 1848 року на розі евеню В та 9 вулиці, католицька Пілгрімедж Шрайн — на 2-ій вулиці. Вони збудували в 1883 р. на Брум-Есик поліклініку, школу, на 2-ій евеню та 13-ій вулиці, бібліотеки, театральні domi, культурні братства, спілки, музичні інститути. У руках німців та ірландців були також тоді різні „бізнеси“: ресторани, сальони, гросерні, пекарні, броварні, дестиллярні. Німці були фахівці у будуванні домів, залізниць, цементових млинів, вони першими заснували професійні спілки, як столярську, яка містилася у власнім домі на Ст. Маркс Плейсі.

Великої трагедії зазнали 15 червня 1904 року німецькі емігранти, коли на Іст Рівер проти 9 вулиці потонув корабель „Генерал Слоквім”, у котрім їхали їхні діти на прогулянку. Цим жертвам Товариство Німецьких Жінок наступного року поставило пам'ятник у Томпкінс парку. У той час якраз будували „собвей” і Вілліамсбург міст, по якім ця підземка мала йти до Брукліну.

Тоді, пригадую собі, молодим людям до 20 років заборонено було продавати алькогольні напитки і паштроси. Також годі було побачити в барі жінку, що сиділа б та пила і курила, бо ще тоді зобов'язувала привезена з Європи християнська мораль.

Масовий наплив емігрантів із Східної Європи почав помалу витискати із східної дільниці німців та ірландців, які мусіли залишати свої культурні надбання і переноситися до горішньої частини міста. Ірландці оселювалися біля німців над рікою Гудзоном, до німецької дільниці прилучилися також чехи і трохи словаків, карпатороси, наші лемки, українці та поляки.

Румунські жиди почали приїжджати до Америки 1883 року й осідати біля Рівінгтон вулиці. В 1904-05 рр., під час революції в Росії, жиди масово утікали звідтіля до Америки від терору російських погромників і осідали в східній дільниці Іст Бродвей біля Гестер та Генрі вул. та Канал і Грэнд. В 1897 р. А. Каган почав видавати „Ідіше Дейлі Форвард”, першу велику жидівську соціалістичну газету.

Внаслідок заборони алькогольних напоїв всі німецькі броварні та дестиллярні збанкрутували, і це дало нагоду спекулянтам запівдарма забрати що індустрію в свої руки. По кількох роках вони повели пропаганду за привернення старих законів, що здійснено 1933 р.

В час масової еміграції долішній Нью Йорк був надзвичайно забруджений і сморід заносився з його вулиць. Тоді ще коні тягали трамваї, а також тяжкі вози зі сміттям, як іх тоді називали „богі”. Тоді вліті панувала спека і з гарячі мілі, падали й гинули люди на вулицях. Коням на голови накладали капелюхи, щоб охоронити від гарячі. Люди спали, де було вигідніше, по парках на траві, на дахах, „фаєр іскейшах”.

Наші українські й інші слов'янські жінки тяжко працювали по ресторанах та жидівських приватних домах, як домашня обслуга, де мусіли бавити дітей, а іх було часом і п'ятеро, прати руками близну, прасувати, варити їсти та на колінах мити підлоги. Працювали по 16 годин денно за яких 5 доларів на місяць без вільного дня. Спати мусіли на підлозі.

Не легше було працювати по ресторанах і фабриках, де за 13 годин денної праці платили 14-15 доларів на місяць. Тяжко забути тих гнобителів-соціалістів за їхні кривди супроти наших братів і сестер.

В тодішні часи були так звані „агенти”, у яких можна було полагодити різні нотаріальні справи. Рівночасно вони були банкірами, у яких наші емігранти складали свої тяжко запрацьовані гроші, або через яких пересилали свої гроші родинам у краю. Ці агенти також писали нашим людям листи і на їхні адреси приходили зворотні листи. Вони були найближчими дорадниками, але й найбільшими ошуканцями, бо обкрадали наших людей або „банкрутували” і щезали з грішми наших робітників. Зажалення до властей не давали жадних наслідків. По першій світовій війні все це змінилося, а покінчив з тими „банкірами” президент Ф. Д. Рузельт, порозганявши їх на сто вітрів.

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ВІЛЬНИХ КОЗАКІВ МІСТА ЛЬВОВА

„Українське товариство вільних козаків міста Львова” зорганізоване було 18 червня 1912 р. в Нью Йорку з ціллю допомагати своїм членам та своїм братам у ріднім краю, а зокрема в селі Городиславичі. На підставі статуту товариство мало провадити культурно-освітню й допоміжну діяльність для добра своїх членів.

До товариства вписувалися молоді хлопці й дівчата з Західної України. Воно росло чисельно, розвивалося, мало свою оркестру, влаштовувало театральні вистави, організувало доповіді, прогуллянки, шкініки. Це все треба завдячити енергійній праці імігрантів із села Городиславичі, що здобували собі чимраз більше признання серед українського громадянства Нью Йорку. Головою товариства до 1918 р. був бл. п. Петро Прокопів, а його основниками, крім П. Прокопова, були такі особи: Павло Ружак, Яким Олинців, Дмитро Савіцький та Іван Жовнір.

13 вересня 1912 р. відбулися перші збори товариства при 431 Схід 6-ї вулиці, на яких вписалися у члени: Григорій Максимців, Іван Шуль, Максим Савіцький, Адамко Багрій, Тимко Пригода, Дмитро Баляс, Кость Баляс, Михайло Климків, Іван Савіцький, Михайло Назарко, Іван Повалений, Сенько Савіцький, Петро Кіт, Гринько Савіцький, Фед'ко Придивус, Пилип Олійник, Михайло Прокопів, Олекса Кіт, Настя Олинців, Ксеня Явна, Онуфрій Ружак та Яким Малета.

До управи товариства тоді вибрали: голова — Григорій Максимців; заступник — Дмитро Баляс; секретар — Павло Ружак; заступник — Іван Жовнір; касир — Яким Олинців; заступник — Д. Баляс; кон-

тролери Петро Прокопів і Максим Савіцький; члени довір'я — Дмитро й Онуфрій Баляс та А. Кіт; опікуни хворих — А. Явна, Н. Олинців. З 5 членів був створений Полюбовний Суд.

Товариство уживало печатки з написом: „Українське Товариство Вільних Козаків міста Львова” і мало образ, де з одної сторони був галицький герб

— лев на скалі на синьо-жовтім полі, а з другої — козак на коні. На народних святах представник товариства виступав з синьо-жовтим прапором. В разі розв'язання товариства, статут передбачав, що його прапор мав бути переданий до українського національного музею у Львові. Це і зроблено в 1926 р., бо тоді управа вирішила злучити тодішні всі українські товариства в одно велике Допомогове Товариство, хоч ці заходи не увінчалися успіхом. Товариство „Дністер”, яке постало з напоцого товариства та організації „Вільність в Америці”, пізніше відіграво ве-

лику ролю, ставши центром українського національного життя ньюйоркської метрополії. На внесок членів Максима Савіцького і П. Віntonяка одноголосно ухвалено УТВКМЛ зліквідувати, а всіх його членів з придбанім майном (5.000 дол.) та бібліотекою влучити до новозаснованого товариства „Дністер”.

ТОВАРИСТВО ГОРОДИСЛАВИЧІ

Городиславичани від перших же років свого поселення в Нью Йоку жили ідеєю організованого життя, яку привезли з собою із рідного села. У 1910 р. Павло Ружак, Таня Ружак, Михайло Прокопів, Ксения Явна, Петро Прокопів та інші включились в активні ряди членів товариства „Просвіта”. Ім і іншим городославчанам треба завдячити розвиток організованого українського життя. Їхня праця, зокрема, у помочі своїм братам та українській справі в рідному краю здобула собі признання та популярність серед української громади.

1914 року наспіла сумна вістка, що московські чорносотенці цілком знищили в нашому селі Український Народний Дім і все те, що ми з таким трудом будували. Жертвою впали: читальня „Просвіти”, бібліотека, громадська каса ощадності, крамниця та інші наші надбання.

Того ж року створено в Нью Йорку „Українське товариство із села Городиславичі”, засновниками якого були: Григорій Максимів — голова, Дмитро Савіцький — касир та Іван Жовнір — рекордовий секретар.

На печатці цього товариства був рисунок: дві руки, що дружно стискають одна другу.

У 40-літню річницю Товариства Городиславич
хочу навести деякі уривки з листа нашого священи-

Печатка Товариства з села Городиславичі

ка о. Дмитра Шуля, який додасть декілька деталів до історії нашого рідного села:

Вашингтон 5. 5. 1954 року

Христос Воскрес, дорогий пане Михайле Прокопів!

Щоби дещо причинитися прозьбі моїх односельчан села Городиславич, котрі думають відсвяткувати цього року сороклітнє засновання „Українського товариства села Городиславичі”, подаю Комітетові, що ще пам'ятаю, бо всі мої записи та бібліотека пропали 1944 року під час другої світової війни.

Починаю від себе. Я, о. Дмитро Шуль, народився 24 жовтня 1881 року в Городиславичах з моїх родичів бл. пам. Гарасима і Катерини Татарин. Дві кляси народної школи закінчив у Городиславичах, а 1893 року батько завіз мене до Львова, де в Народнім Домі я закінчив третю і четверту кля-

су у проф. Григорія Врецьони з Винник. Через 8 років я ходив до Академічної Гімназії, яка знаходилася при ч. 22 на Театральній вулиці у Львові. Дня 22 червня 1902 року я здав гімназіяльну мату-

Впр. о. Дмитро Шуль

ру і записався на теологію. Я був висвячений на священика бл. пам. Митрополитом кир графом Андреєм Шептицьким 8 листопада 1906 року і мав на празник св. Великомученика Дмитра першу Службу Божу при великім здвизі людей нашого та довколишніх сіл за пароха впр. о. Йосифа Дякова. Сьогодні маю 73 роки життя та 48 років священства.

Парохами-священиками, яких я ще пам'ятаю, були у нашім селі такі: о. Григорович, котрий мене охристив, о. Діонізій Заневич, завідатель о. Іван

Королюк — українець, о. Йосиф Дяків, українець, був парохом до 1933 року, о. Боднар родом з Ладанець, безжений українець, котрий був на парохі до II світової війни.

Ще пам'ятаю, що коли я ходив до початкових класів народної школи, то шкільний будинок — це була стара ліп'янка. Не пам'ятаю вже прізвищ моїх тодішніх учителів. Пригадую бл. п. Івана Бурбеля, завдяки якому в нашому селі засновано кооперативу та читальню „Просвіта” у часи, коли я ходив до нижчих гімназіальних класів.

З життя села пригадую собі, як за допомогою наших односельчан в Нью Йорку, які прислали доляри на будову читальні та кооперативи — побудовано великий Народний Дім, критий бляхою. При цьому хочу підкреслити, що за старанням бл. п. Івана Бурбеля село було свідоме і ніколи не тягнуло за москвофільством. Ще пригадую собі, що першим склепарем при кооперативі був Петро Кардаш, а в народній школі перша книжка починалася буквами „о, а, е, у, и”. Мурівана церква св. Вм. Дмитрія, а також муріваний шпихлір були побудовані на багато скоріше, як я народився, а нову школу побудовано, як я вже був у вищих класах гімназії.

За те, що бл. п. Іван Бурбель освідомив село Городиславичі — староста у Бібрці переніс покійного до Команчі коло Сянока, в гори. Пригадується ще мені генеральний рільничий страйк, що був у жніва 1904 року, як ще тоді люди працювали за 35 грейцарів на фільтварках. Тоді приїздили бесідники з Вібрки, а в Городиславичах був посол Романчук. Після того страйку вже платили більше робітникам.

... Здвиг на Високім Замку у Львові, вже було холодно, я був на здиві із моїм покійним батьком. Такий здвиг також відбувся і в Городиславичах 1904 року.

Пригадую, одним із перших, що виїхали до Бразилії, був молодий Андрій, що мешкав за Латвищими, 5-те обійття від нас коло Паранькових. Також Софія та Юзька Сукманісті і другі в той час виїздили до Америки. Треба ствердити, що національна свідомість нашого тодішнього народу була велика. Це вже були часи Здвигу Соколів у Львові 1914 року та боротьби за Україну, яка почалася від Українських Січових Стрільців під час першої світової війни.

Національна свідомість за священиків-московофілів (с. Григоровича та о. Заневича) була мала, та все ж таки люди самі держалися з „Просвітою“.

Коли б я знов, що мені ще доведеться побувати в Америці та пізніше описувати своє минуле, то був би старався зберегти всі деталі, але сьогодні вже все забулося на старі літа ...

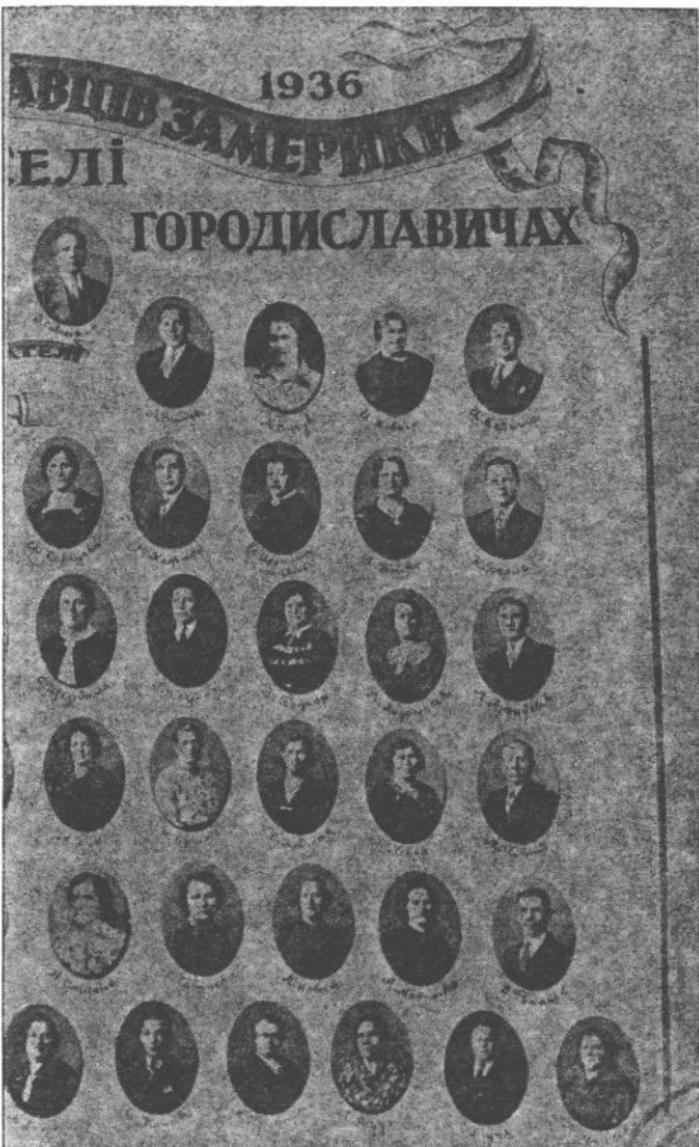
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ДІМ У ГОРОДИСЛАВИЧАХ

Присмно було читати листа з 26 квітня 1931 року Комітету села Городиславичі, ініціаторів будови Українського Народного Дому. Комітет згадував про 300 ініціаторів, присутніх на зборах, які взялися за це важке діло.

Будівельний комітет ще добре не розпочав своєї праці, як уже з'явилася проблема роздобути 2.000 доларів, хоч громадяни села зобов'язалися працювати безплатно. Тож звернулись по допомогу до тих колишніх городиславичан, які виїхали до Америки.

Спільне фото земляків із Городиславич й околиці у ЗСА

й Канаді — жертводавців на побудування Народного Дому

16 травня 1914 р. створено в Нью Йорку „Товариство Городиславичі”, яке скликало збори і представило проśбу своїх братів: „Кличемо до всіх наших односільчан в Америці й Канаді — поможіть! Допоможіть здигнути народну святиню, величавішу, як була та, що її знищили москалі. Постараїтесь, щоб ваші імена були вписані на мурах нового Українського Дому”.

Чи спромоглися б мешканці Городиславичів власними силами побудувати Народний Дім? Напевно ні, але завдяки розумному задумові будівельного комітету та щедрій піддержці односільчан в Америці, супроти одиниць, які не вірили, що ми так багато грошей можемо зібрати — УНД став дійсністю.

З радістю писав будівельний комітет, що УНД в Городиславичах стоїть посередині села в добром місці для вжитку всієї громади. В ньому була велика заля, що містила 500 людей, там знайшли приміщення такі товариства, як „Просвіта”, Сокіл, Січ, Кредитова каса, Пожарне товариство, Аматорський Кружок та інші. Було місце й для молоді влаштовувати свої забави, а також для Кооперативної Молочарні з її машинерією. Український Народний Дім у нашому селі став центром усього життя.

Отже, колишні мешканці Городиславичів, розкинені по різних містах Америки, а найбільше скучені в Нью Йорку, зі своїх мізерних заробітків спромоглися на таку високу жертву — 1.500 доларів, окрім 500 доларів на інші народні цілі, і тим допомогли своїм рідним поставити власний Український Народний Дім.

У РІДНОМУ СЕЛІ

Моя зустріч із знайомими селянами із села Городиславичі відбувся серед чудової літньої природи міста Львова. Вже на другий день перебування у Львові нашої туристичної групи приїхали мої рідній односельчани, щоб побачитися зі мною, а також забрати мене туди, де я народився, провів дитячі роки і звідки виїхав тому 56 років. На жаль, вони мусіли дуже розчаруватися, бо мені було заборонено їхати у рідне село, щоб зустрітися із своїми рідними та побачити, як вони живуть у московськім комуністичним „раю“. Мені кортіло побачити на власні очі, як то вони позбулися старих „буржуазних“ хат, і як живуть сьогодні у новозбудованих „соціалістичних“ домах, як це нам розмальовував прогресивний редактор „Українських Вістей“.

Мені нічого не залишилося, як спробувати самому дістатися в рідні околиці, в село моєї юності. Коли мої знайомі роз'їхалися, я на другий день вийшов із готелю „Інтуриста“ на вулицю, підійшов до таксі й запитав шофера, чи він не повіз би мене у мое село. Я йому розповів, що дуже хотів би побачити місце, де я народився, ходив до школи та церкви і рівночасно піти на цвинтар та помолитися на могилі моїх батьків та рідних. Молодий шофер, росіянин, лагідними очима дивився на мене і мабуть йому жаль мене стало й він погодився. Я заплатив йому наперед і ми виїхали Личаківською вулицею, мимо рогачки, де, оскільки мені ще пригадується, по правій стороні стояла фігура польського повстанця Bartoša Głowackого з косами, а з лівого боку пам'ятник „доблесної армії танкістів“, які „визволили“ місто Львів.

Мій шофер, не поганий „драйвер“, машина помчалася австрійською цісарською дорогою в напрямі

Будинок школи в Городиславичах. На першому плані: грузи із зруйнованого 1940 року комсомольцями пам'ятника Свободи, що був збудований у пам'ять скасування панщини в 1848 році

на Винники, Підберізці, Острів, Чижиків та Гай попід гаївський понурій цвинтар і незабаром ми вже були у Городиславичах.

Село українських князів Розстиславичів та Романовичів розкинулося трьома частинами, а попід горою розсіялися убогі столітні селянські глиняні хатки.

В'їжджаємо в село. По лівому боці стоїть триаремний хрест, що нагадує ще людям про скасування панщини 1848 р. Шофер везе мене Великим Боком села. По дорозі бачимо кілька людей і біля них спіняємося. Вилажу й оглядаю виснажені обличчя по-

старілих селян і пізнаю між ними свого товариша, що колись разом із ним ходили ми до школи й сиділи в одній лавці. Ми поздоровкалися, і я спітав, як живуть і працюють сьогодні наші селяни й робітники в їхньому „раю”. Мій товариш (Н. Н.) розповів мені, що село знищено московською господаркою, занечищене, дороги розбиті вантажними автами, болота по вуха, річки замулені і ніхто не направляє їх. Селяни уважають, що вони не їздять і не ходять тими дорогами, то вони їм і не належать. Оглядаючись, я не бачив перед старими хатками ні зелені, ні квіток, ні плота, ні кола, все те — чого ніколи не покажуть туристам, які відвідують соціалістичний рай. Переді мною стояли „щасливі” колгоспники, виснажені зліденим життям, 90% з них вбого вдягнені, бо ж не всі дістають пачки з Америки чи Канади.

Селяни розповідали, що власники червоних книжечок — партійні буржуї мають повно колгоспного добра у своїх хатах. Вони не жадні куска хліба, а їхні хати криті бляхою чи черепицею. Зате селянські хатки, вже напів розвалені, пазападалися в землю. Колгоспники працюють для держави ще гірше, як за панщини і не мають вже надії на якесь краще життя.

Не пізнав я і своєї хати, де родився. Вона постарілася, стойть сама серед великого подвір'я моого батька, як билина в полі. Селяни створили свою власну поезію, яка представляє дійсний стан селянського життя в соціалістичному раю:

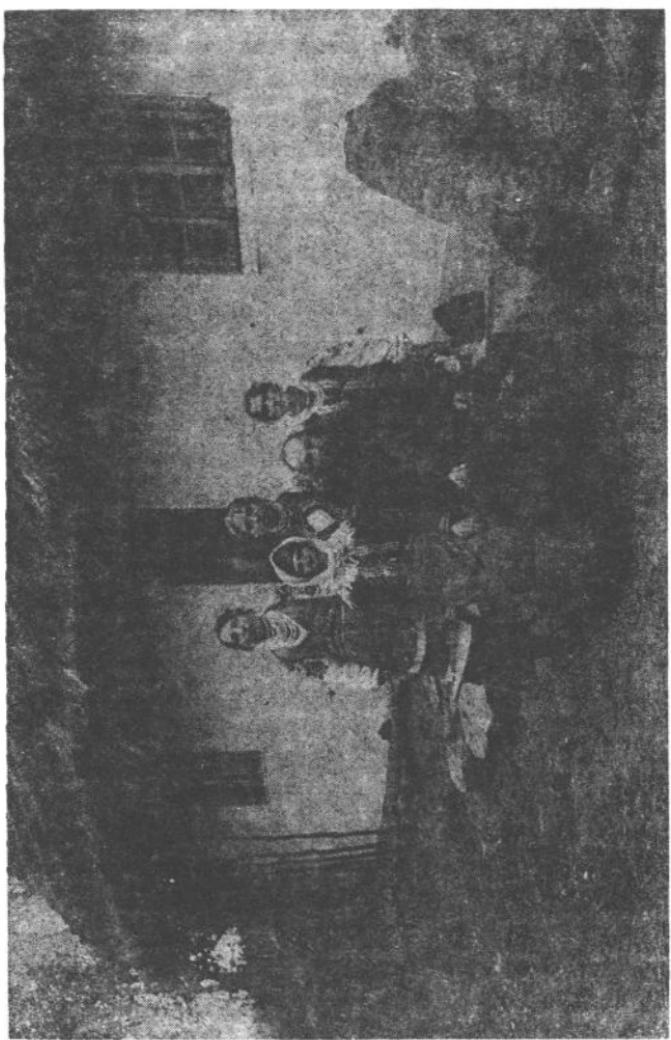
*Робітників-селян влада
Все від нас забрала,
У колгоспнуу неволю
Всіх селян загнала.
Працюваа колись я в пана,
В багага робив я,*

*Прийшла влада робітника —
І в неї робив я.
Голоден був за советів,
Добре наробився,
Бо шукав я правди-волі
Та й зовсім сходився.*

Мені розказують, що все господарство згоріло без вогню, нічого немас, і годі те, що треба, купити, чи позичити. Пригадав я собі старі австрійські часи, як колись пани господарили, але теперішню господарку робітничої влади ніяк не можна порівняти з австрійською. Тоді село було багате, а тепер тільки вітер сумує, вганяючи по порожньому селі. Колись посередині села стояв великий став, а тепер і його вже немас, ані тих очеретів, звідки нісся спів пташок та рожкания жаб увечері. Вже й людей я не пізнав, бо цілковито змінилися, постарілися та згорбилися. Люди, з якими я зустрічався, часто цитували І. Франка, що „...Всі ми вірили, що своїми руками розіб'ємо скалу і роздробимо граніт, що кров'ю власною і власними кістками твердий змуруємо гостинець і за нами приде нове життя, добро нове у світ ...”

Далі їдемо Великим Боком села. По правій стороні бачу великий Український Народний Дім, збудований ще у 1936 році за допомогою односельчан в Америці, а даліші стойть стара канцелярія. Посередині села, яких двадцять кроків від Народного Дому стойть хата моїх батьків — Сенька і Марії Прокопович, у якій я родивсь та звідки я виїхав у широкий світ.

Я сказав шоферові задержати авто перед Народним Домом, бо побачив групу людей, які сумно дивилися на наше авто. Привітався з молодшими і старшими й вони нараз загомоніли — „Ta це ж Шнурків

Члени моєї родини в Городислянських із двома мішками картоплі, що її вони зробили за довгі місяці своєї праці в колгоспі

Михайло з Америки!" Мої давні друзі з Америки й Канади та товарищи зі школи, що про них я давно уже забув.

Шофер наглить та нагадує, що вже час вертатися до Львова, але тяжко з рідними людьми розлучатися. Н. Н. та К. Т. колись були моїми шкільними друзями й тепер вони мене зустріли з надзвичайною радістю, прямо важко собі було уявити втіху від нашої зустрічі. Я іх не пізнав, бо вже не бачилися ми 56 років і вони змінилися до невідзначення. Мій товариш каже: — „Михайле, ти справді вічого не змінився, я на перший погляд тебе відразу пізнав". Я розпитував його про минуле і цікавився їх теперішнім життям, хоч це видно було з усього довкілля.

Селяни заявляли, що їм немає чого радіти у цьому советському „раю". Мені ж хотілося завернути минуле, побачити іншу дійсність. Побачити колишні кучеряви верби, що росли посередині села навколо великого ставу, біленькі хатки покриті сніпками соломи, оглядати розлоге село з другого берега ставу...

Тяжко було розставатися з рідним селом, що його образ утривалився з молодих літ в моїх думках та уяві. Тяжко було погодити милі спомини про нього з жорстокою дійсністю, а зокрема у хвилину, коли треба знову покидати цей такий близький і рідний клаптик моєї України, наймиліший в усьому світі.

Вказівка годинника нагадувала, що час вертатися до Львова. Мої дорогі приятелі, друзі та односельчани просили, щоб хоч ще хвилиночку побути в ріднім селі. В присутності шофера, москаля, вони не боялися мені сказати, що ніякої веселості, ані радості у них тепер немає, бо НКВД, політруки та наші вислужники забрали всю радість із села, а селяни застали до важкої праці в колгоспах. Оповідали мені, що позбавлені вони релігійної і національної свободи,

якою ми можемо втішатися в Америці. Із приходом москалів до Галичини в 1939 році забрано наших хлопців до армії і по тижневому вишколі дали їм кріси з шнурком на плечі і погнали під Берлін. Там тисячі галицьких молодих хлощів згинули за чужі московські інтереси. Так двох моїх братів не повернулися з війни до своїх жінок і дітей, один брат був забитий за „родину” під Krakowom, а другий Іван поляг під Білою Церквою.

В селі заведено великі зміни. Тепер до села привозять хліб із міської пекарні раз на тиждень. Він мішаний з фасоляної, горохової муки та якихось хемічних додатків і смакує мов прісна басарабська мамалига. За моєї пам'яті, за австрійських чи польських часів, коли то в нас на селах ще не знали про радянські „чуда”, то селяни самі пекли хліб з пшеничної чи житньої петльованої муки. Пекли теж смачні паски, бабки, торти, пампушки на олії чи ще смачні пиріжки на різні оказії, а зокрема на Великдень, Різдво чи Зелені Свята. Бідний чи заможний господар на Великдень пік та ніс на плечах 50-100 фунтову паску чи бабку в кошах, всякі випеченні торти, медяники, ковбасу, кишку, сальцесон, печінку, шинку, яечка-крашанки та інше добро святити до церкви. Усі селяни ставали навколо церкви, дівчата виходили з фанами та свічками з церкви і з піснею на устах „Христос Воскрес” обходили церкву, а священик благословив і кропив Божі дари. Опісля селяни несли їх до своїх хат і споживали цілою родиною. Тоді була „в своїй хаті, своя правда, і сила і воля”. Велика була святочна радість і не обходилось також без холодних та гарячих напоїв. А возьмім весілля, де мусів буди „коровай”, не згадуючи вже про смачні прерізні страви та напитки. Так то селяни, чим заможніші, то мали і на полі і в коморі. Всі мали те,

що потрібно, а сьогодні не печуть хліба, бо немає з чого. Все від селян забрали, тільки на подвір'ю лишилась стара хата, дірява та похилена. Колись за моєї пам'яті у Львові чи інших містах на ярмарках було повно всякого добра, коби лише гроші. Тут варто згадати про те, як наше сусіднє село Миколаїв одержало концесію від австрійського уряду на відбування ярмарків 4 рази в році. В ті часи був вільний товарообмін, зокрема торгівля рогатою худобою, кіньми та свиньми і ці торговельні зв'язки удержалися аж до приходу большевиків.

За Австрії у 1783 році заведено обов'язкові народні школи в усіх галицьких селах, містечках та містах. Австрійсько-німецькі цісарі нікого не примушували в школах учитися німецької мови чи історії, хоч вони були більше потрібні в світі, як якась там „руска” мова. У ті часи можна було свободно виїжджати до різних європейських чи заокеанських країн на заробітки та повернутися без жадних перешкод.

Сьогодні в комуністичному „раю” люди п’ють самогонку і від неї сліпнуть. Ось таке то „гарне” і „щасливе” життя наших селян з „народним” соціалістичним урядом на чолі. Сьогодні робітник в УССР без дозволу влади не може змінити своєї праці чи мешкання.

Дуже сумно в нашему колись культурно-свідомому селі Городиславичах. Відвідувачі з Америки та Канади оповідають, що серце з болю стискається, коли дивиться на ті селянські злидні, на тих людей, що їм замкнули рідину церкву, в якій вони хрестилися та вінчалися. Цвинтарі заросли дикою травою, гроби потоптані, нагробники поломані і годі тепер пізнати, де жто похованій. Теперішня сільрада не дбає про те, щоб зберегти ці могили і хто знає, чи ще багато їх збереглося від цілковитого знищення. Не знає та-

кож, як довго ще стоятиме наша 150-річна церква з її старими іконами та книгами.

Вертаємось, нарешті, до Львова. Мій шофер, хоч москаль, але погоджується зі мною, що Москва у страшний спосіб використовує Україну та її добра і що український народ дуже страждає під московською окупацією.

Авто хітається по дорозі, а шофер підспівусь про „Україну — рідну матір, що в неї ми хліб забираємо, а вона голодує”.

Мене думки мучили за мій поневолений народ після всього того, що я побачив і послухався від моїх земляків. Як було погодити з дійсністю те, що люди наші колись багато краще жили, хоч мали тільки клаунтик землі, а тепер всюди безмежні колгоспні поля, а народ обдертий та голодний. Багата Україна не може прокарчувати свого населення, а Москва купує шпеницю на заході, але не для українців, а для своїх росіян. Півторіччя комуністичного панування — і замість обіцяного „раю” — щороку помітніший занепад української економіки. Одиноке, що посилюється, це московський поліційний терор над безборонним українським населенням. Знаємо, що Москва намагається вбити національного духа в українському народі та викорінити релігію, але український народ завзятий та гідно протиставиться варварським намаганням Москви.

ПІСЛЯ 20 РОКІВ ПОЛОНУ — 14 ДНІВ У „ВІЗВОЛЕНИХ” ГОРОДИСЛАВИЧАХ

Перебуваючи в рідному селі, дізнався я також про долю моого брата Івана, що його моя родина й городиславські сусіди вважали уже давно загинулим.

Іван Прокопів — вояк Гайдамацького полку

Народжений 25 жовтня 1901 року в Городиславичах, Іван Прокопів вчився в місцевій народній школі й помогав батькові в господарстві. В 1918 році зголосився до Української Галицької Армії і боровся в її рядах за Українську Державність. Після окупації Львова поляками вернувся до Городиславич, але не довго перебував із своїми рідними. Із проголошеннем злуки українських земель в одну Українську Народну Республіку, був покликаний до війська і разом із полком Гайдамаків брав участь у боях Армії УНР на Правобережній Україні. В одному із боїв попав у советський полон і за ним пропав був слід. Всі розшуки були даремні. Минуло багато років без вістки про нього і родина втратила була вже й надію, що він колись повернеться.

Щойно по двадцяти роках, по окупації Західної України советським військом, батьки його дізналися про його важкий життєвий шлях, про його незвичайну долю.

Івана Прокопова, як і інших полонених вояків з українських армій, большевики забрали в ряди червоної армії і він довгими роками воював на азійських фронтах. По закінченні війни його, як і інших галичан, звільнили з армії і загнали в один із советських колгоспів на Київщині. Не витримавши важких умов колгоспного життя і ненависті до нього, як галичанина, Іван покинув осоружний для нього колгосп і подався шукати нової долі і кращих людей в Україні. Забрив у Ворошиловський радгосп, станцію-село Лазірка Лубенського району, Полтавської області, почав там працювати й одружився з Тетяною Тимофіївною.

В 1939 році, після советської інвазії на Галичину братові Іванові забажалося повернутися туди, де родився, де виріс і звідки пішов боронити рідний край

— Україну — до Городиславич на Бібреччині, де його батько Сенько Прокопів, одержавши урядову посвідку, що син його загинув, поминав уже його в спогадах і молитвах, як померлого. Роздобувши потрібні посвідчення, виробив собі Іван Прокопів пашпорта і подався в рідне село.

Ідучи додому, часто приставав зморений і висناжений колгоспним „расм”, обтираючи піт, що ллявся струмком із чола і сліози, що котилися з очей. Дійшовши під село, Іван радів думкою, що побачить рідних братів, рідних людей у селі. Тішився надією, що залишиться в рідному селі, щоб жити ще разом з рідними, щоб вмерти в тій хаті, де родився, де прожив молоді літа.

Не пізнали його брати, коли з'явився у Городиславичах змуожденілій, змарганий, у подертих, вкритих пілюгою валинках. Не вітінали його й односельчани: мав жалюгідний вигляд — цей несподіваний гість із „того світу”, що чудом вирвався із 20-літньої комуністичної неволі.

Городиславичі ще не бачили такого здиву людів, що приходили подивитися на „померлого” Івана. Він розказував, як із „вінтовкою” в руках його кидали по всій Росії й Азії, як знуцвалися над ним комісари в червоній армії, яких злиднів — голоду, холоду, вошої зазнавав він під час революційного душогубства — під московським караулом у тюрмі . . .

З оповідань моого брата Івана люди в селі довідалися, що він будучи 20 років у советській неволі, ніколи нетратив надії, що йому ще таки колись вдастися повернути на землю своїх батьків та зустріти своїх рідних, друзів та односельчан. Тепер ця його довгождана мрія здійснилася і він не мав слів, щоб передати свої почуття сквильовання і радості. Його перша зустріч з братами Дмитром і Гриньком здавалась

ніби якоюсь звичайною, коли вони втрьох сиділи на лавочці і хоч їхня розлука тривала такий довгий час, то розмова ніяк не клейлася, бо все зводилося до родинних справ, здоров'я дітей та дружини... Інакшою розмовою була Іванова з людьми, котрі хоч його і призабули, але з цікавістю розпитували про дійсне життя під комунізмом. Він розказував про різні чуда, що їх пережив за час своєї неволі. Це все відбилось на ньому, що він тепер виглядав мов немічний старик, що передчасно постарівся.

Розговоривши під час таких зустрічей, люди просили Івана: — „Розповідж нам, Іване, про советську, робітничо - селянську, комуністичну владу!” Брат дивився на людей, здвигав плечима... — „Люди, казав, дивіться на мене...” і все.

Після одної такої зустрічі брат Гринько взяв Івана та й пішли на таємні сходини-наради комуністичні. То було в хаті Гринька Бурого. Хата вже була повна людей і політруків. Комуністичні політруки-душогуби сиділи за столом, привітали Івана і прохали розказати про советську Україну, як там люди заможно і щасливо проживають у „раю”. Іван встав з лавки, пішов перед політруків і каже: „Люди добри, товариші, дивіться на мене!” Він мав нужденний вигляд, бідолашний...

Тоді головний політрук запитав його: — „Товаришу Прокопів, ви писали до брата Гринька, що в Радянському Союзі дуже добре живеться всім людям, немов у „раю”, а тепер оповідасте, що там біда і нужда, що робітники і селяни позбавлені соціальних і політичних прав, що становище українських селян таке, що не можна ні жити, ні вмерти!”

Іван відповів політрукові і його поплентачам: „Я писав так, щоб рятувати себе від голодової смерті, я мусів так писати...” І звернувшись до людей, про-

довжував: — „Ви ще самі побачите, пізнаєте той „рай”. Я бачу, що вам було дуже добре, а ви писали до своїх знайомих в Радянському Союзі, що вам зле . . .”

І більше нічого від нього не можна було довідатися. Питання своїх таки односельчан політруків йому замкнули уста. Він зрозумів, що в неволі, під караулом опинилося також його рідне село, його брати, родина, його земляки.

Оглянувшись навколо себе. Іван подумав: Отож я знову в такій неволі, як і був. Тепер я знову без батька-мами, без рідних, круглий сирота . . . I вирішив вертатися назад на далеку Полтавщину, у колгоспі Лазірки, хоч і як бажав залишитися між своїми. Прощаючись по 14 днях, що йх пробув у Городиславичах, із своїми братами й селянами, Іван повторяв тільки: „Я ще хочу вернутися . . . Я ще вернуся... Я ще хочу Вас усіх побачити . . . Хочу вмерти в хаті свого батька . . . на рідній землі.”

Так плакав брат Іван, покидаючи рідне село, прощаючися із людьми, які вже незабаром мали й самі дізнатися, що таке московський „рай” на „квітучій Україні”.

Вернувшись у своє прибране село — Лазірки на Лубенщині, Іван не довго міг жити разом із своєю дружиною Тетяною Тимофіївною. Прийшла німецько-советська війна, Івана знову забрали в армію, дали в руки „віントовку” і кинули воювати „за родіну”. В бою з німцями під Білою Церквою десь в 1943 чи 1944 Іван Прокопів був убитий. Так закінчилася багате на недолю й переживання життя людини, яка не могла залишитися в рідному селі і вмерти в хаті свого батька, тій хаті, що її забрав яничар-політрук Ф. Скаліш. Так же само згинув у бою з німцями під Krakowom і мій брат Володимир. Викопав яму і поховав сло-

го побратима односельчанин Дмитро Бурий. Отак вони обидва, як і тисячі інших українців, поклали свої голови за прокляту „родину” і триклятий „рай”.

СКАРЖАТЬСЯ, БО НІКОМУ ПОСКАРЖИТИСЯ . . .

Під час моого короткого перебування у Городиславичах і зустрічей з односельчанами мені довелось вислухати багато розповідей, страхітливих спогадів, скарг.

Биті горем і зліднями мої однолітки, друзі з молодих літ казали: — Михайле! Ви знасте, ми бідні з роду були . . . думали рай нам твориться. Тепер вам прийшлося на власні очі побачити наш „рай”, самому перевірити, який він. То відкрийте очі другим, усім тим, що повірили здалеку в той наш „рай”. Придивіться, скажіть іншим, яка то хороша ота „робоча влада”. Тепер у нас церква закрита, дітям до церкви не вільно ходити, а як котре піде, то в школі питаютъ, хто йм казав іти туди і потім карають батьків. Михайле! Ви пам'ятасте, найбільший бідняк мав колись хоч один-два морги поля, коровицю, свиню, кури, гуси, качки . . . А сьогодні, в „робітничо-селянській” державі ми нічого не маємо.

*I ворони клюють . . . і сороки кригать . . .
Ідуть люди на роботу, по три гроши їм платять...*

Я тільки слухав і просив людей, щоб розказували про все, що вони пережили. І вони радо, хоч і з болем розповідали про 1939 рік, як у нашему селі Городиславичах вітали советську армію та про інше.

„Волю здобули ми 17 вересня 1939 року зі складом сонця . . . Нас освободили. Михайле, як ми тішилися, як раділи, як ми вітали наших „освободителів”.

В нашому селі зараз роздано панську землю безземельним і малоземельним, це саме зроблено з худобою і всім добром — все роздано біднякам-робітникам і селянам.

Ще розкажемо тобі, Михайле, як ми святкували Перше травня 1940 року. Вже в 7-ї годині ранку почали сходитися люди біля Народного Дому. Старі і діти. Були промови представників від районового комітету, від сільради, від клубу і сторонні... Пізніше сформувався похід. Попереду йшав заслужений комуніст-партієць, що тримав п'ятикутну звізду, за ним 50 іздів партійних злодіїв на господарських конях, а за ними шонери та комсомольці. Далі чотири дівчини несли плякати з Леніним і Сталіним, а за ними ішла молодь, музика, а далі місцеві організації з червоними прапорами. Похід рушив о 8-ї годині. Йшли навколо села з музигою і піснями. Після походу була забава в Народнім Домі до кінця дня. Михайле, такої радості й веселості ми бідняки ще не бачили у нашому життю, як був отой день у нашому селі. Нікому не прийшло на думку, що цей радісний день відкривав пекло, в якому мав незабаром опинитися український народ.

В місяці жовтні 1940 року червоні московські „візволителі“ після наступу на селян-„куркулів“ по всій Західній Україні, почали „мирну“ офензиву на „бідняків“.

Одним словом, спрваджувалися Шевченкові пророчі слова:

Та недовго сонце гріло,
Недовго молилося...
Запекло, погервоніло
І рай запалило...

*Поглянув я на ягнята —
Нев мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати!*

Справжнього пекла зазнали „бідняки”, як „робітничо-селянська” влада стала відбирати награблену, тобто поділену, панську землю, худобу, коні, вози, домашню птицю — кури, гуси, качки, габлі, граблі, ступи, жорна та інші речі із панського живого й нерухомого інвентаря, бо розібрали і знищили великий панський і громадський шпихлірі в Городиславичах. Головні архікомуністи - політруки з-поміж „бідняків” — Боднар і Перчук понапивались самогону, взяли собі панську повозку і добрих коней господарських і їздили куди душа бажала, співаючи:

*Бережіться, богагі, біднота гуляє,
Бідним добре живеться, богаг пропадає.*

Совети наказали зносити все заграбоване до панського двору, а селян почали зганяти на московську „общину” — панщинзяний колгосп. В селі почалась „Содома і Гомора”. Бідняки, безземельні, малоземельні і нові „багачі” зчинили правдиву революцію. Згадуючи вже і Бога (Боже, Боже, хто нам тепер допоможе...), пробували обороняти все те, що здобули 17 вересня 1939 року. Такого нещастя, біди, клопотів — казали старі 80-літні люди — дідусі вони ще не бачили у своєму життю.

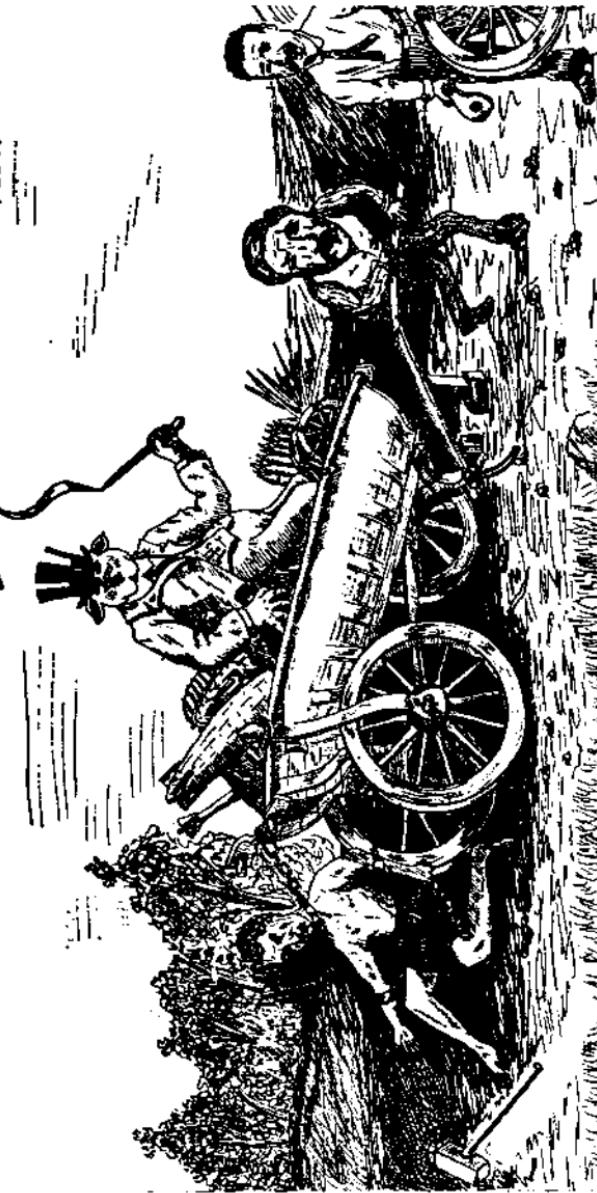
Спочатку до колгоспу записалось до 20 людей — усе партійці. Селяни, не зважаючи на безконечні комуністичні мітинги, не давали себе втягнути в колгосп. Але з допомогою місцевих політруків і комуністів — людей таки заставили силою іти в це мос-

ковське ярмо. Вимоги селян, щоб їм далі дозволили господарювати на своїй землі, московські сатрапи і чути не хотіли. Від тоді в селян, молодих господарів, а навіть молодих парубків і дівчат у селі почало посилюватися бажання позбутися чужого комуністичного колгоспу і бути незалежним господарем на своїй українській землі. Та проти них скоро виступили з лайкою місцеві політруки і начальники бібрецького НКВД, називаючи їх націоналістами і бунтівниками, що бунтують нарід не йти в колгосп. До цих шикан долучувалось все більше і більше лиха. Після приходу більшевиків, у нас і всюди по галицькій землі почала творитись комуністична банда, яка грабувала награблене і людське добро й убивала невинних людей. То була така дика, бідняцька грабіжницька і безмилосердно-жорстока банда, що паралічувала до решти усю надію на краще будуче. Складалась вона переважно із своїх політруків, через яких не одна людина пішла марно із цього світу. Найбільше через цю банду загинуло наших цирих патріотів. Розбій, грабунки, стріляння ночами через вікна до хат, убивства і всілякі інші надужиття отих комуністичних політруків, змусили селян протидіяти, щоб хоч трохи своє горе зменшити. Завдяки цій протидії селян бандитизм припинився , а з тих комуністичних політруків-бандитів залишилось не багато в нашому селі.

От такого „щастя” ми зазнали ,та й багато, багато іншого „раю” за „робітничо-селянської влади” у советській Україні ...

Селяни розповідали, що в роки 1940 - 41 московська пролетарська влада замордувала сотки тисяч селян, робітників, жінок та дітей — у нічому невинних людей. У цей самий час московські імперіалісти кричали, що вони є оборонцями бідних і голодник рабів у цілому світі. Так, боронили чужих, а сотки й тисячі

„СТАРЕ ВИНО В НОВИХ ГОРОДИСЛАВИЧАХ”

„Крах” — під такою назвою була вміщена в прогресивному журналі „Перець” у 1920 роках карикатура, що й зміст можна добре віднести до сьогоднішнього поневолення українського селянства в комуністичному „райо”

українських людей гинули у львівських, бібрецьких чи тернопільських тюрмах та мільйони по всіх тюрмах та концтаборах України і далекої московської імперії, гинули з рук червоного інквізитора-ката, як це показано на поданій далі світлині.

З тяжким серцем слухав я розповідей-скарг моїх односельчан, а їхніми устами говорили століття, протягом яких московські загарбники грабували, обманювали, мордували і мучили український народ, забираючи всі скарби, нищачи всі пам'ятки, стираючи з тла землі все, що українське. Загарбницьку політику московських царів продовжують червоні царі, нацьковуючи брат на брата, сина на батька, „освободжуючи”, чи пак накладаючи ще страшнішу неволю, як була колись за панщини. Молитись не дають — душу виривають, перед могилами дорогими не дозволяють схилити голови, понизивши їх, як пам'ятки непотрібного їм культу і спомину про героїв, що положили життя своє за волю свого народу ...

— А то ж Михайле, колись на Зелені Свята, йшла процесія — люди за священиком своїм, співавочи на цвінтар до могилок дорогих своїх, померлих, чи поляглих за волю України, щоб загадати-пом'януть їх, помолитися за їх душі, прославити героїв ... Немає вже й тих могил, ні священика. Знищено, розриті! Священика нема. Пам'ятник знесення панщини зрівняли з землею. Гарна, мурівана наша церква городиславська св. Дмитрія — зачинена. Люди крадъкома ходять з одного кінця села до Звенигорода і Гаїв — молитися, з другого до Миколаєва і Романова. Там ще не замкнули церков... А наші комуністи і їхні діти комсомольці з обуренням здіймають крик: дивіться „сколько” ще націоналістів осталось ...

— Скаржимось вам, Михайле, бо нікому поскаржитись не маєм. Хіба поможе нам писати скарги до Верховного Совету в Москві, домагатися, щоб пощастили наші культурні надбання і пам'ятки наших славних предків, які перетривали всі лихоліття, аж за советської влади прийшов ім кінець... Хоч не раз хліба насущного не ставало, народ кріпився — жив, гордився пам'ятками предківської слави чи геройства... Знищивши пам'ять минулої слави, до решти нищать нас! Чи скаржитись урядові Советської України? Як на глум засновано в УССР добровільне Товариство Охорони історичних та культурних пам'яток України...

Кажемо вам, Михайле, всі ці „захистники” робітників і селян не зробили і не зроблять нічого для живущих, а тим більше для охорони того, що дорогое душій українській! В кожному селі по всій Україні всі давні пам'ятки нищаться, розсипаються, пропадають, а з ними забувається вся гордість і слава наша... Тим часом по всій землі українській, по сибірських нетрях, розсіяні кості наших замучених героїв і могил. Їх не знайде ніхто ніколи, бо й пом'янути їх заборонено. А колись, на Зелені Свята, в селі Городиславичах, велика процесія громадян, вся молодь, „Січовики”, „Сокіл” — зі своїм священиком виходили з церкви, обходили навколо села границями-межами городиславського поля, відвідували зі співом усі пам'яткові п'ять хрестів, поставлені на межах в сіру давнину нашими дідами-кріпаками, могили, і священик благословив їх. Це була велика маніфестація в доказ пошани померлих предків, поляглих у бою за свободу героїв чи замучених ворогом.

Сьогодні нам розкинули — розрили всі могили і забороняють відзначити їх днем пошані. Не приніс нам приїзд советських військ до Галичини, як ми то-

го сподівалися, волі, а „визволено” нас до ще більшої неволі. Тисячами трупів засіяв ворог нашу рідну землю, винищив всіх найкращих наших людей, за те тільки, що вони любили свій народ, обороняли, як могли рідну країну. Тепер наш окупант показався найстрашнішим ворогом, якого тільки наша Україна мала. Нищить нас безпощадно, люто вигукуючи на все горло: „Ви націоналісти, ви шовіністи... ви шкідники і вороги робітничо-селянської влади!” За вигуками йдуть цькування, доноси, арешти, заслання, розстріли, або голодова смерть...”

1941 року у львівських Бригідках й інших тюрмах по всій Україні відбувалось пекло над пеклом: масакра і масові розстріли українських патріотів, інтелігенції та молоді. Три тисячі трупів замучених, закатованих, спалених інколи живцем в'язнів знайдено з приходом німців у львівській тюрмі „Бригідки”. Ці жертви повитягано з підвальів і келій та розложено рядами, щоб люди, які з усіх довколишніх сіл з'їхалися — якось пізнали своїх рідних. Жінка чоловіка, діти тата, матері синів...

Подібне було і в інших тюрмах. Із сіл бібрецького повіту всіх арештованих автами вивозили до бібрецької тюрми. Арешти попереджала нагінка, яку робили „активісти” — здебільшого жидки із Бібрки, Підгородиць, Миколаєва, по селах Під'ярків, Романів, Волове, Гринів, Коцирів, Звенигород і Городиславичі.

„Командіри” — Єрьоменко та Тимошенко з „доблесної” Червоної Армії закликали 1939 року своїх активістів, комуністів і людей брати зброю в руки і визволяти народ від українських націоналістів, кулаків і польського окупанта, дарма, що того польського окупанта вже не було, а був московський окупант, який прийшов не „визволяти”, а знищити Україну. З арештами впарі росли могили, руйнувались села.

According to the caption released by the German censor, this scene occurred in the prison courtyard at Lembita in the Ukraine section of Russia. It shows attempt to identify three thousand victims murdered by the GPU, Soviet secret police. The picture was radioed from Berlin yesterday. (Courtesy of Radio Berlin)

Both Nazis and Reds Issue

Помордовані московськими большевиками у львівській в'язниці українські в'язні. Фото було опубліковане в американських газетах в липні 1941 року

Рештки людей переселювано на Сибір, на тяжкі роботи в голоді і холоді, на очевидну смерть.

— Друже Михайле! У нашому селі почалося те саме, що і по всіх інших селах, по всій землі українській „візволеній” рускими. Вистарчало найменшого підозріння, чи доносу, щоб розстріляти сотки людей. Всі провокації, списування людей: якої віри? Якої партії? Бідняк? Чи заможний? Чи куркуль?.. Та й арештували, за що їм тільки подобалось.

Сенька Наконечного заарештували і засадили на три місяці тюрми у Бібрці, за те, що не хотів їхати на „підводи”. Він казав: — Коні і віз дам, але сам не поїду, бо застарий я. Всі, що мали коні, мусіли їхати на „підводи” кожного дня. Свої роботи не міг ніхто виробити, бо не було коли. Та й жадної винагороди ніхто не давав. Більше сотки молодих людей забрали і знищили, вони більше не побачили своїх родин.

27 провідних людей з нашого села були видані, як пізніше вийшло на яву, таки своїми доморослими душогубами. Коли тих діячів громадського уряду, кооперативи, Народного Дому, „Січі”, „Лугу”, „Сокола” та інших товариств привели до сільської канцелярії, енкаведисти сміялися з тої трагедії кажучи: — Самі ваші люди списали вас та видали, як ворогів народу...

Забрало багато часу, але люди таки довідалися, хто видає людей і помагає ловити націоналістів. За ту роботу енкаведисти платили по 150 рублів від особи. Імена тих мерзотників, модерних комуністів, що підписувалися на доносах і листах виданих людей до бібрецького НКВД — стали згодом, як уже згадано, відомі. Всі вони, як яничари згинули, залишивши за собою тільки ганьбу.

Так комуністи — „освободителі” розправлялися з селянами, і так загибав наш невинний народ, мордо-

ваний і засиланий на тяжкі роботи в Сибір, а московсько-комуністична банда горлала і даліше кричить на весь світ, що вона є оборонцем бідного, визискуваного робітника і селянина. Про сибірські тайги та всяки Воркути мовчать, не признаються. До свого горя люди приповідали:

*Ленін, Сталін і Микита,
Господи прости,
Не одного з цього світу,
Успіли змести...*

А світ ім ще допомагав „визволяти” народи. Західні демократи — московські союзники, завертали і вивозили, видавали на „родину” біженців, які рятувалися за кордоном від московського „раю”. За жінками, чоловіками і дітьми — танками ганялися... Чому ж ті західні демократи не судять московських катів за масове винищування українців цілими масами, за народовбивство? Замкнули очі, ніби не бачать і не знають, як московські звірі з НКВД шаліли, як знущалися над невинним українським народом, над усіми тими, що поховані в братських могилах Львова, Тернополя, Бібрки чи по інших містах України. Із самої Бібреччини можна б знайти сотки свідків, які докладно розказали б, що діялось у бібрецькому НКВД та суді чи в тюрмі.

Свідок, котрий чудом спасся, видобувшись з підвалля бібрецької тюрми, оповідав: — Я бачив, як підгородські й бібрецькі добровільні помічники НКВД мордували по селах, робили нагінки на мирних людей, убивали, мучили... В селі Підгородицях забили Олексу Вальчина і Йосифа Цвігуну. У підвалах бібрецької тюрми, в кітлах кип’ячої води знайшло смерть тринадцять чесних громадян, між ними адвокат Кульчицький. В глібоницькому ставі, коли вже

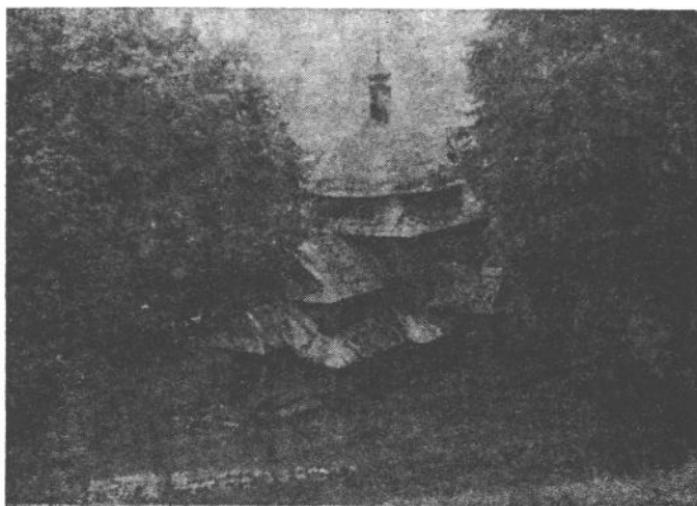
німці москалям на п'яти ставали — втоплено 130 людей. По приході німців, люди спустили став і вибрали трупів, які мали всі дротами зв'язані ззаду руки, вивезли на цвинтар, де їх поховано у спільній могилі. Подібних випадків було в дуже багатьох селах України. Виростали високі могили, свідки советського раю, а пізніше росли новіші — свідки німецького садизму.

I ПО ІНШИХ СЕЛАХ БУЛО ТЕ САМЕ

Селяни з села Гринів, з якими я зустрінувся у Львові, оповідали мені про своє село. Їхні розповіді подібні до історії, про які я вже чув і які діялися по всіх селах. Село Гринів є в бібрецькому повіті і там теж Ягода — комісар НКВД, при помочі судді Пеліпера, „освободжував” село від „ворогів народу” всюди тими ж самими способами. За доносами, вибрані жертви викликано на переслухання, або ніби на наради, а далі все йшло „на загибель” покликаної людини.

Так заарештовано Левонка — розумного сільського діяча. Його покликано на якусь „нараду” в справі кооперативи, з якої він вже більше не повернувся до своїх дітей та жінки. Люди йому радили, щоб не ішов, бо загине марно, але йому була кооператива в голові і він не почувався до жадної вини. Сам був бідняк і чесна, працьовита для народу людина. Дехто бачив, як Левонко дуже плакав, коли його вели до тюрми, просився в енкаведистів відпустити його бідняка, батька дітей... Левонка, адвоката Кульчицького та інших тринадцять людей зварили живцем у кітлі в підвалах бібрецької тюрми.

Інші, як Василь Карбач, два молодші хлопці Іван Харчинин і Іван Великий, Сенька і ще деякі із села

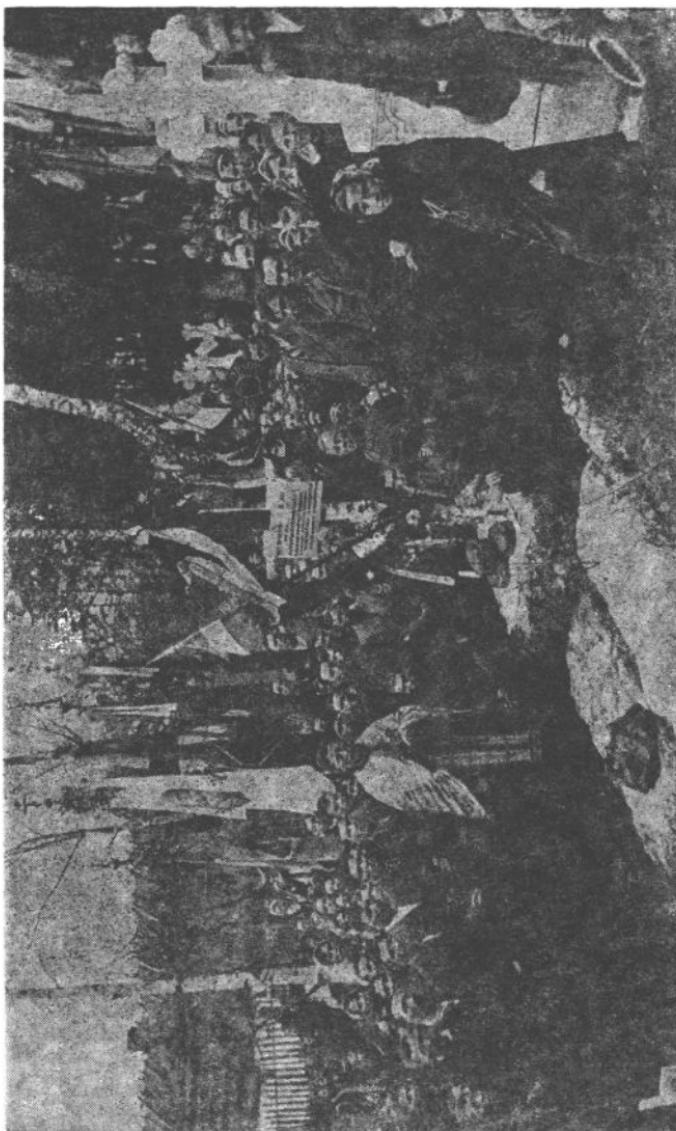

Церква в селі Гриневі

Гринів, які були арештовані і вивезені із села — пропали без вісти. До тих арештів найбільше причинився „свій” — Микола Репен, що свого часу побував в Америці, як редактор „Народної Волі” органу Українського Робітничого Союзу в Скрентоні, Па., а в 1932 році вернувся додому і там почав свою руйнищку роботу. В селі вже був поставлений новий Український Народний Дім (за гроші односельчан з Америки). В ньому були приміщені товариства й установи: читальня „Просвіта”, кооператива, громадський уряд, товариства „Луг” і „Січ”. Репена, по його приїзді з Америки вшанували, вибираючи головою читальні „Просвіта” і кооперативи, а він почав по своєму „господарювати”, поводячись по диктаторськи, заводити комунізм і московофільство, так, що кооператива почала підупадати і з того почалися незадоволення і роздори між громадянами села. Склікано

загальні збори, на яких усунено Репена з головування. Тоді він завів широку шкідницьку і нищівну кампанію. Йому помогли, збиті ним з „пантелику”, нещасливці, які стали його однодумцями. При їхній помочі заснував Репен нову кооперативу в хаті Гнати Мельника і рівночасно почав організувати з молодих несвідомих краянів радикальних „Каменярів”. З приходом москалів-комуністів до Галичини 1939 року їхні „Каменярі” кинулися перші вітати Червону Армію, кидаючи цвіти під ноги „катам”, а на чолі цієї акції очевидно стояв Репен. Зараз же „Каменярі” вспіли перетворитись у робітничо-селянську міліцію з червоними пов'язками на руках, а Репена — без вибору — призначило НКВД головою сільради. За його головства село Гринів зазнало чимало лиха. Репен контактувався з бібрецьким суддею-політруком Пелішером, та доставляв йому списки українських патріотів і активних діячів. Енкаведисти наїздили несподівано ночами на село, виарештовували „неблагонадійжних” а їхнє майно присвоювали собі Репен та винагороджував ним своїх однодумців-псусбратьїв, які наживалися чужими коровами, свиньми, курми, гусьми, наїдалися і наївавалися за людську кривду. Навесну 1940 року Репен почав „розкулачувати” священика і парожіяльну землю, те саме почав робити з 300-морговим фільварком у Звенигороді. Все розділювалось „бідним” на те, щоб ще того самого року розкуркулити і бідняків, яким відібрано все те, що ще так недавно понадавав їм товариш Репен. Заведено советські колгоспи, як новітню для робочого народу планчину, на яку погнали разом із селянами і „Каменярі”! Аж тепер вони прозріли, та було вже запізно. Під час німецько-советської війни Репен щез із села, але його німці десь таки зловили і вивезли до табору смерти в Авшвіці, в Німеччині, з якого

Молебень за померлих і ліжних засновників Народного Дому в Грипені

він таки вийшов, і потім перебував у Швейцарії. Коли московсько-большевицький фронт 1944 року підйшов до Львова — з ним повернувся Репен зі своїми помічниками. Тоді ще гірше жорстоко розправлявся він із людьми, видаючи на катаржні роботи і катування, кого йому забаглося. Довідавшись про це українські повстанці, прийшли ніччю у село Гринів, розправились з ним так, як він собі заслужив. Прибили його живого на дверях його хати і його полюбовницю Марину та прибічників розстріляли. На тім скінчилася вся репенівська провокація у селі. Самі комуністи називали Репена згірдно „мальчиком без штанів” і виспівували про його пісеньку, що була дуже популярної в селі, і яку співали молоді й стари. Вона починалася так :

„Реп-Реп Реп’ячок,
Такий собі дурачок . . .”

Скільки лиха заподіяли Україні такі „дурачки”, скільки людей згинуло, пропало через них?! А скільки каралось десятки літ у Сибірі та Воркуті чи по інших засланнях, в холоді-голоді, на тяжких роботах. А ті, яким пощастило вернутися по довгих роках, застали вдома, в рідних селах тільки голод, злидні та руїну.

В РОМАНОВІ

Тому, що мої спомини із відвідин рідного села є більш загального характеру, що можна пояснити тим, що мої односельчани та знайомі знали про ці справи дуже поверхово, бо знаємо, що не було легко, щоб якісь інформації з архівів НКВД дісталися до відома простого селянства. Зате багато докладніше описує події большевицької окупації свого села Романова О. Романівський, якому, як бачимо з його книжки

„Розділ з хроніки одного галицького села” (Торонто 1960), в його описі помагали також його односельчани. З моїх же описів вже багато чого забулося з часу мого відвідування рідного села і я вірю, що читачі мені за це вибачать.

Тому, що село Романів є в Бібрецькому повіті, як і мое село Городиславичі, то уважаю, що варто децо засчитувати з книжки п. О. Романівського для доповнення. Він пише:

... „Властивого пекла село Романів зазнало аж весною 1941 року.

Михайлом Підлужним стали енкаведисти цікавилися десь восени 1940 року. Ніколи однак не заставали його дома: він просто ночував по других селах, за безпечившись надійним револьвером і набоями до нього. Заманути його в пастку взялися на дуже грубий лад. Підлужному помер дідо і бібрецьке НКВД казало закликати Михайла до будинку сільради, нібито для підпису якогось там „акту спису” по покійному дідові. І хоч люди Михайла остерігали перед цією засідкою та радили йому зникнути з села — на всякий випадок Михайло таки пішов з револьвером у кишенні до колишньої „канцелярії”. Тут за столом сиділи вже — представник райвиконкому і секретар райтпарткому, політрук Маланчук, а в другій кімнаті — начальник районного відділу НКВД. Як лиш Підлужний увійшов, Маланчук витяг свого нагана, поклав його перед себе на столі і заявив йому: „Гражданін Подлужний, ви арестован!” Вмить Підлужний однією рукою витяг з кишенні свого відбезпеченої „кольта” й вистрілив у Маланчука, а другою скопив із столу револьвер постреленого. На стріл вибіг з другої кімнати росіянин, начальник бібрецького НКВД, і в других дверях загородили Підлужному дорогу. Цільним пострілом усунув Підлуж-

ний і того. Повозка з двома енкаведистами, раніш уже викликана телефоном, а яка мала забрати Підлужного в тюрму, вже лише відставила двох власних пострелених „начальників”. Енкаведист Малєшов подорожі до Бібрки помер і його похоронено з парадами. Його заступник — Ольшанський також загинув.

Підлужний зараз таки десь зник і подався на четверте село.

До Романова впав по полудні тієї ж пропам'ятної Великодньої п'ятниці зааллярмований відділ большевицької кінноти, яка таборувала на фільварку в недалекому селі Воловому. Забрано тоді Михайлово-го брата — Степана і він уже ніколи не повернувся в село. Вночі застрілено в саду у Піддівріхах на Переї посеред села Вовкового Петра. Два двоюрідні брати, Микола і Олекса... до церкви в Підгородицях... уже ніколи не дійшли. Їх обох застрілили „активісти”, що були на облаві. Трупів наказано відвезти сільською підводою на збірний пункт — у двір колишньої дирекції лісів Потоцького. Звідтіля їх потім НКВД забralо до Бібрки.

Арештовано тоді: Гавриленка Дмитра, Березку Петра і його брата Дмитра, Корсака Степана і його брата Фед'ка, Романова Дмитра, Берестя Василя, Гавриха Богдана, Мисяка Петра, Шурту. Всі вони, мабуть, помордовані по різних тюрмах уже поза Бібркою. Ніхто з них більше до села вже не повернувся.

А як у середу, 25 червня 1941 р., приїхали в село й забрали п'ятьох чоловіків, враз із шостим — головою сільради І. Короликом, — у Бібрку для розстрілу, то в селі думали, що це їх певно змобілізовано в армію. Загадка вияснилась аж тоді, коли над ранком прибіг у село босий Мирко Рожій із простріленими щоками. На село впав тоді блідий жах. Ніхто з чоловіків

віків у дома вже не почував. Підпільники згуртувалися з подібними собі з довколишніх сіл в озброєний загін і вночі подалися під Чижиків, на шлях із Львова на Куровичі. Була думка, щоб потріпати головно московську енкаведівську голоту, яка тікатиме туди із Львова на схід. Та цей рахунок виявився кепським: російські „потиличні снайпери” втекли вже були давно. По всіх же шляхах і доріжках відступали головно танкові і змоторизовані частини Червоної армії, атаковані вдень німецькою авіацією. Вночі вони „для відваги” панічно стріляли в повітря перед кожним придорожнім ліском. Видно, мали вже „досвід” із шляхів відступу на захід від Львова. Тож романівські партизани, розваливши щось за два містки по таких бічних дорогах совєтського відступу, повернулись до своїх сіл. Відкриті незабаром тюрми у Бібрці та Львові виявили жахливе жниво смерти цієї півторічної російської влади в одному галицькому селі: тут не було ні однієї родини, яка б когось не оплачувала на засланні в Сибірі, чи замордованого в тюрмі . . . ”

ПД ВЛАДОЮ „ЧЕРВОНОГО ПАВУКА”

Довголітня боротьба працюючих мас колишньої царської імперії проти московського бюрократизму та московських можновладців, котрі посідали землю та всі можливі привілеї, досягла свого вершина в 1917-19 рр., коли на руїнах московської імперії створилася нова комуністична імперія під робітничим і селянським гаслом: „Вся влада робітникам, а земля селянам”, що в ній за словами Леніна й „куховарка може правити державою”. Большевицька революція, піддержана західно-европейськими та американськими банкірами євреями, які для її успішного завершен-

Колгоспник із села Гринева везе до млина те, що заробив у колгоспі

ня видали 49 мільйонів дол., утвердила владу Москви не тільки на корінних російських землях, але та-кож поширилася на українські і білоруські й інші території.

Большевицька пропаганда проголошувала тоді, що постане „робітничо-селянська” держава, в якій будуть гарантовані і виконувані права всіх національних меншин, які заселюватимуть майбутню імперію — Союз Советських Соціалістичних Республік. Та зовсім не так мається справа тепер в сучасній совдепії. Народи, що заселяють теперішню советсько-московську територію, знаходяться в стані, що його не можна навіть порівняти до колишніх панцізня-них часів.

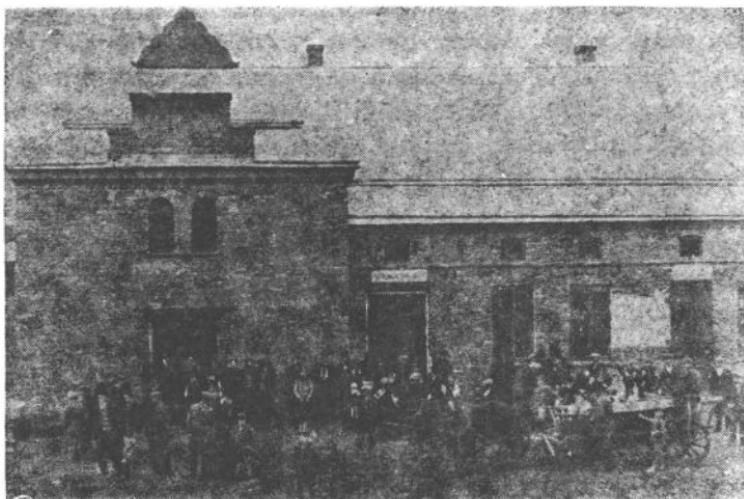
Коли існувала царська Росія, коли під її окупацією стогнали різні народи — її слушно називали

„тюromoю народів". Місце тюрми народів посіла тепер кремлівська червона кінка, інженери мертвих душ, які люто переслідують національні меншини, забороняють рідну мову тих, що опинилися під їхньою владою, нищать самобутні прояви їхнього культурного життя і пристосовують до них найжахливіші способи терору, що їх навіть і не може уявити вільний ще поступовий західний світ.

Тому, що досі ніхто не згадував у пресі про душогубства поповнені у селі Городиславичах, я хочу коротко про них розповісти. Ці події з часу московської окупації західної України заторкують також сусідні села Бібрецького повіту і відносяться до 1939-1941 років. Моя розповідь написана на основі свідчень моїх односельчан, з якими я зустрівся під час моого перебування в рідних околицях та у Львові. Цим свідченням, мабуть, не було б кінця, якби не „крадений час", де я вирвався з очей агентів Інтуриста і поїхав, щоб таки побачити рідне село. Люди не могли всього переповісти, один перед одним, про те, як Москва знущалася над українським народом, над моїми братами і сестрами, які ці кривди мусіли переносити, і тільки за те, що голодний окупант — червоний павук снував все мідніші сіті, щоб жирувати невинними жертвами для удержання московської бюрократичної системи.

З приходом московських визволителів 1939 року в села Бібрецького повіту, вони зразу знайшли помічників для закріплення своєї окупаційної влади між людьми соціал-радикальної партії, які скоро створили робітничо-селянську міліцію, з червоними пов'язками на рукавах, підлеглу відділам НКВД. В канцелярії і в хаті Г. П. щодня відбувалися тайні мітинги членів міліції та діячів КПЗУ, переважно колишніх політ'язнів польських тюрем.

У наших сільських товариствах та установах додручену тоді зняти зі стін усі портрети українських визначників історичних постатей, а також різні грамоти, між ними й пам'ятку жертвовавців на Український Народний Дім з Америки з 1914 та 1936 рр. Новий уряд „сільрадівців“ розв'язав наш виборний громадський сільський уряд на чолі з війтом Данилом Гириком, усунув голову читальні „Просвіта“ Олексу Гирика та також звільнив усіх урядників кооперативи, т-ва „Луг“ та других, закидаючи всім націоналізм. На місце звільнених наставили новий уряд з несвідомих та послушніших бідняків. Головою сільради став Михайло Корсак, а членами: Дмитро Прокопів, Гринько Прокопів, Кирило Савіцький, Фед'ко Петришин Ділів, Олекса Паранька, Василь Манашко та Гринько Кіт з синами комсомольцями, Лучка Явний, Йосиф Паранька, Михайло Сановський, Гринько Мартин, Данило Монах з Германова, пізніший депутат до Москви, — Гринько Боднар, який бляху зривав з хат і стоділ, жиди — брати Гершко та Сендер, Гринько Шуплат та Гринько Готь. Їх було більше, але я не вспів усіх записати. Ці вибрані були в одній особі: міліціонерами, політруками а також донощиками. Голова сільради Михайло Корсак за рік часу прозрів та розчарувався у московськім комунізмі, але його зараз усунули а за ухили супроти Москви післали на Сибір. Казали мені селяни: „Михайле, в нашій сільраді є 12 урядників, 20 дорадників і 50 злодіїв-кровопійців, котрі видали на смерть 25 людей у нашому селі“. Ці керівники села терором і страхом московської поліції, тайної та явної, думали скорити до послуху сільське населення. На початку травня 1941 року з їх наказу почали ловити українських націоналістів. Хтось із членів сільради мусів завжди ходити з енкаведистами по хатах та арешту-

Народний Дім в селі Городиславичах в 1941 році, переміщений на управління колгоспу. На фото: колгоспники перед Народним Домом. З правого боку — колгоспні коні і віз

вати разом з ними наших людей за наперед виготовленою листою. Це почалось в 1939-40 рр., коли у т. зв. „спокійний час” московські окупанти старалися затягнути та примусити людей до колгоспів. Коли всі їхні намагання не давали успіху, тоді скинули всю вину на націоналістів, що вони нібито бунтують населення і тоді почалися арешти. Та це не змінило багато, бо населення й далі було проти колгоспів.

У сусідньому селі Звенигороді кілька запеклих комуністів, між ними неграмотні депутати до Москви — Марія Бунька, Ілюська Данилюк, та студент Іван Шкварок примусили ціле село піти до колгоспу, але в нагороду за це самі комуністи повісили їх на вербі.

В селі Городиславичах людей силою заставляли іти в колгоспи, як і по інших селах Галичини. Форналь фільварку з нашого села Гринько Боднар, який був депутатом до Москви, та йому подібні скоро згодилися іти в колгосп, бо для них не було різниці — працювати на пана, чи на московського окупанта. Нарешту, що відмовлялися, накладено високі податки і хто не міг платити, то ліквідовано його власність. Так було з церквою, де на священика о. Е. Боднара наложено великий податок, якого він не в силі був заплатити, і мусіла громада йому допомагати грішми. У міжчасі вивози та арешти здесяtkували село, а люди розпивалися, бо самогону було всюди досить. Люди були морально пригнічені. Багато опинилися на довголітніх засланнях Сибіру. В іншому місці подаю, прізвища осіб, яких вивезено з нашого села, за те, що їм закинено націоналізм чи „куркульство”. На практиці, село втратило найсвідомінших людей, щиріх патріотів української справи. Їх напівголих погнали на станцію в Старім Селі, на „добровільну висилку”, заладували до товарових вагонів т. зв. „теплушок” і мов оселедців у бочці повезли на каторжні роботи у сибірські тундри. У цей спосіб хотіла Москва зламати спротив українського населення.

В роках від 1939 до 1941 у бібрецькому районі головою райвиконкому був товариш Губа і суддею — політрук І. Пеліпер, котрий був дуже уславився з своїми карними загонами енкаведистів, що часто нападали ненадійно на села. Так і прийшла черга на Городиславичі у травні та червні 1941 року, коли енкаведисти обложили село о 4 год. над ранком та зі списком пішли арештувати людей. В загальному, в нашему селі, загинуло більше, як сотня осіб. Їм не дозволено навіть тепло одягнутися, хоч на дворі сік

зимний дощ, не поміг також плач жінок та дітей. Їх загнали до сільради, де вже на них чекав районний суддя Пеліпер, що був в дійсності їхнім смертним суддею. За цей час зібралися біля сільради уже ціле село, люди плакали, просили та питали, чому арештують невинних. У відповідь енкаведисти заявили, що це вороги народу, націоналісти, що через них люди не йдуть до колгоспу. З натовпу до комісаря підбігли жінки арештованих чоловіків Зоська Мелета і Настя Гирик — вчепилися до шинелі комісаря, що була обчіпана різними медалями. Вони кричали йому, що їхні чоловіки нічого не винні, але він твердив, що це самі сільські люди видали цих московській владі, як ворогів народу. На це жінки своїми мозолистими руками почали дряпти лице московського ката, аж він увесь у крові вирвався від них та скрився у сільраді. Натовп кричав, щоб випустили цих людей, бо вони невинні. Та все це нічого не помогло й енкаведисти погнали усіх на гостинець під село Миколаїв серед крику юрби, що „ви їх можете побити, але не забудьте, що ви с зайдами на українській землі”. Під Миколаєвом на гостинці вже чекали вантажні авта і на них завантажили всіх в'язнів. Наказавши арештантам лягати долу ниць, їх повезли до Бібрки. Куди далі їх доля загнала, ніхто не знає, але жоден з них не вернувся до своєї родини.

Так то не тільки в нашім селі, але по всій Галичині, де тільки ступала нога московського окупанта, гинули тисячі невинних жертв нашого народу. Мав рацію мій шофер (москаль), який казав, що „ми зараза всіх народів, де покажемся, то їм біда”.

У місті Бібрці була тюрма у новому судовому будинку, начальником комісарем якої був жид Лейб Ягода. Не довго до приходу німців у цій тюрмі було повно в'язнів. Одного дня їх заставили копати вели-

ку, довгу яму на подвір'ю тюрми. Сама тюрма була обгороджена високим муром та колючими дротами. Коли яма була готова, то над нею поставили рядами в'язнів й енкаведисти почали стріляти по них із скростирлів, доки всі не попадали до ями. Тоді московські кати полляли постріляних хемічним плинном, від чого всі тіла відразу почорніли. Опісля яму засипали та закрили землею, посіяли траву і засадили дерева, називаючи це місце „парком культури та відпочинку”. Для заглушення криків умираючих, рафіновані кати окружили тюрму вантажними агтами і пустили в рух усі мотори, так, що їх гук розносився на два кілометри довкола. Так згинули сотні українців без суду і без вироку.

Тисячі таких могил розсіяні по різних селах й містах України та широких степах чужої азійської землі. Ми з болем у серці згадуємо тих, що віддали своє життя за волю свого народу.

З обіймів смерти у той час утекло двох в'язнів — один із села Звенигороду Іван Шкварок, колишній комуніст, та другий із села Романова, що його пострілено під час втечі.

Вони розповіли про ту страхітливу трагедію у місті Бібрці 22 червня 1941 року, коли після відступу „доблесної” Червоної армії, люди з сусідніх сіл почали сходитися та возами з'їжджатися до Бібрки і, не чекаючи дозволу німців, узялися розбивати замурований цемент, викидати землю з ями та відкопувати замордованих людей. Їх усіх поскладано рядами на землю, хоч розпізнати їх вже не було можливості, бо всі тіла були чорні від хемікалій. Мами, тати, сини і жінки та діти й сотні людей плакали і проклинали тих, що на їх руках залишилася українська кров. Юда продав Христа за 30 сріблянків, а сам повісився. Наші Юди, помічники комуністів, прода-

вали українську кров москалям, а самі пізніше стрілялися, вішалися, або гинули на каторжних роботах. Всіх замордованих зложили на вози і завезли на Бібрецький цвинтар та поховали, як геройв у одній спільній могилі. Висипали високу могилу, а на верх поставили великий дубовий хрест, що його тепер віда „чевроного павука” також знищила. Саму церемонію сипання могили перевели визначні люди з усіх довкільних сіл, а опісля зложено вінки від родин замордованих, від кожної громади, а також різних товаристств. На закінчення зібрані сотки людей відспівали українським героям вічну пам'ять.

Весняною зеленною природа прощала цих молодих українських патріотів, що згинули за свій народ такою страшною, мученичою смертю. А скільки таких жертв впало по цілій Україні і по них не лишилось ні могил, ні сліду.

У пам'ять замордованих людей, у багатьох галицьких селах перед читальнюю „Просвіта” чи на громадській площі селяни сипали могили. Всі вони сьогодні напевно зрівняні з землею, повалені і хрести з них познімані. Може лише де-не-де посаджені квіти, які нагадують мамам і дітям про їх найдорожчих і кличуть їх приходити, щоб помолитися на тому місці, де колись були могили тих, які не вирвалися з московських рук.

У варварський спосіб старалася Москва зламати український народ, але ѹ досі ѹ це не вдалося. Сотні тисяч жертв комуністичного терору не знайшли найменшої симпатії в західних народів, які в той час втішалися свободою, а в душі були раді, що ѹх не чіпають. Але сьогодні бачимо, що вже багато з них зачоштували комуністичного режиму і раді б визволитися з-під юного.

Ці невинні жертви будуть завсіди доказом для світу, що Україна є непоборна і буде так довго боротися за свою самостійність, поки не щезне з її землі нога окупанта.

Селянським оповіданням не було кінця та вказівка годинника нагадувала, що час вертатися. Селяни просили залишитися ще хоч півгодинки, але шофер вже більше не міг чекати. Прощаючись з рідними людьми, з товаришами, стиснули ми собі цупко руки і я ще раз оглянувся на стареньку похилену хатину, де я народився. Переїхавши площу, на якій стоять Український Народний Дім, і поставлений напроти хати моого батька за дорогою новий дім „Сільмагу”, поїхали далі селом та звернули направо через Калічу Гору на Малий Бік села в напрямі церкви. Приставши коло неї, я був радий, що ще раз можу поклонитися перед рідним Божим Храмом. Зайшов ще на цвинтар, щоб скласти цвіти та помолитися біля могил моїх батьків, братів і сестер. Із жалем у серці я покидав ці місця і на пам'ятку взяв собі грудочку землі з маминої могили та побіг до авта, де шофер вже з нетерпеливістю чекав на мене. Ми скоро від'їхали до Львова.

За годину ми вже були у Львові. Шофер мене скинув недалеко моєго готелю і порадив іти пішки до нього. Цілу ніч я не міг спати, бо думки та враження росли бджіл кружляли у моїй голові. Завтра до мене мали знову прийти знайомі, бо туристів їх рідні із сім можуть тільки відвідувати в готелях Інтуриста.

З ранку о годині дев'ятій мої односельчани та друзі, в більшості пішки пройшли 20 кілометрів, щоб ще раз зі мною поговорити та попрощатися. Забрав я їх усіх до готелю, замовив першої кляси обід з напітками і ми весело бавилися „по буржуазному”, згадуючи про прожиті часи наших двох різник світів.

Мої знайомі не могли з дива вийти, що так багато було всілякої іжі на столах, що від неї аж столи гнулися. Багато з них навіть не бачили такої іжі, бо ж приготована вона була спеціально для 52 українських туристів, які приїхали відвідати Україну, й заплачена таки їхніми „капіталістичними” грішми. До мене підходили мої рідні і питали часто, скільки мене цей обід коштував. Коли я їм показав рахунок 345 доларів, то вони бралися за голови, ойкаючи й питуючи, звідки я стілціки грошей набрав.

— Заробив, — кажу, — у кашталіста, на фабриці.

Крім цієї оказії, скоріше, я щодня мав у себе знайомих людей зі Львова, Винник чи других сіл, часом по 10 чи 15 людей.

Після обіду зібралися і поїхали на головний двірець, збудований ще австрійським Францом Йосифом. На прощання мої знайомі мені нишком заявляли, що „ми Львова колись боронили проти московського наїзника, але він нас переміг і тепер мусимо терпіти русифікаційні утиスキ в усіх ділянках нашого життя”.

МОСКОВСЬКІ ЖЕРТВИ В ГОРОДИСЛАВИЧАХ

Багато очевидців, а зокрема з нової еміграції бачили і знають, як знуцалася червона Москва над громадянами нашого села Городиславичі. Ці ніби визволителі днями й ночами ловили мирних селян та вивозили на довголітні каторжні роботи у тюрми і концтaborи далекого Сибіру. Ще й тепер у листах пишуть наші односельчани, що дякують Богу кожного ранку, якщо могли спокійно ніч переспати, бо арешти продовжувалися без упину.

Пригадуються часи 1939 року, коли енкаведисти виарештували спочатку „куркулів” а пізніше всіх свідомих людей, яких найбільше бойтесь Москва. Як тоді, так і тепер, знайшлися вислужники комунізму та зрадники українського народу, які пішли на службу за підліжки юдин гріш і помогли енкаведистам позабирати з нашого села найкращих та найсвідоміших наших громадян-патріотів, між ними Лучка Явний, який потім зі страху перед людьми продав хату і втік із села до Львова.

Ше й сьогодні згадуються страхітливі й кошмарні дні арештів та депортаций, коли приводили родини свідомих патріотів до сільради, зв'язували їм руки дротом та звідтіль вивозили до тюрми у Львів чи до Тернополя. Більшість з цих нещасних жертв більше не повернулися з лабет енкаведистів, а деякі аж по довгих роках заслання вернулися у рідні сторони, але фізично вони були майже знищені.

На совісті жорстокої Москви та її лакеїв-донощиків лежать такі імена жертв нашого села Городиславичі, які загинули у московських тюрмах тільки за те, що хотіли жити вільними людьми:

1 — Олекса Гирик, голова читальні „Просвіта”,
2 — Данило Гирик, вйт села Городиславичі, 3 — Антін Федор, інструктор т-ва „Луг” 4 — Олекса Паранька, кооперативний секретар, 5. — Онисим Карпин, член просвітної комісії, 6 — Ллько Мелета, 7 — Гринько Конюх, 8 — Гринько Паранька, 9 — Ллько Кардаш, 10 — Данило Савіцький, 11 — Маркіян Криса, 12 — Пилип Грицай, 13 — Іван Барабань, 14 — Сенько Паранька, 15 — Іван Явний, 16 — Сенько Явний, 17 — Йосиф Цебрівський, 18 — Михайло Климків, 19 — Богдан Довганик, 20 — Василь Криса, 21 — Петро Шуль, 22 — Андрій Шуль, 23 — Сенько Олійник із жінкою й сином.

РІК ТЮРМИ ЗА В'ЯЗАНКУ СОЛОМИ

Мій шкільний товариш Т. К. написав до мене листа, як то в нашому селі Городиславичах „партійний народний суд” засудив моого швагра Гринька Шуплату за те, що він, ідучи з колгоспної роботи, взяв собі в'язанку соломи на постіл. Його побачив через вікно швагер Дмитро Прокопів і почав називати злодієм, хуліганом і т. п. Так дійшло до бійки, в якій Шуплат, обороняючись, вдарив Дмитра так кріпко, що йому трохи нарушив кості. Суд призвав, що Дмитро зазнав майже „смертельну” шкоду, та присудив Гринькові вісімдцять за це рік у тюрмі. У самий спір ніхто не хотів встравати чи комусь помагати, а Шуплат мусів і відректися своєї соломи, щоб оборонитися перед нападом дійсного хулігана. Після відбуття тюрми, моєму швагрові це настільки пошкодило, що він не міг ніде дістати хоч би й трохи соломи, не то для ліжка, але навіть, щоб підстелити під корову. Причиною цього було те, що в селі було більше таких донощиків, які підхліблювалися московській окупаційній владі. Мій товариш писав, що він хоч і партієць, але дивиться на все дещо реальніше, бо в них ніхто правди не дійде і хто має голос, то може робити з білого чорне, чи навпаки.

І так ці вислужники-донощики забрали у бідної вдови Таньки Гладкої-Прокопів хату, город і загумінок, що колись належали моєму батькові. Коли мій батько оженився вдруге з бідною вдовою Танькою Гладкою з села Підсоснова, то перед смертю записав їй все своє майно під ч. 41 за те, що вона й її двоє дітей — Наталка та Ілько робили на господарці та шанували моого батька. Його похоронили по-християнськи, як доброго і чесного господаря.

Коли у 1939 році до нашого села прийшли большевики ,то мої брати, писав мій товариш, Дмитро, Гринько і його зять Фед'ко Скаліш з другими комуністами вигнали з хати вдову по моєму батькові і Дмитро забрав все його майно за те, що вірно служив москалям, а в хаті засів політрук Фед'ко Скаліш, який пізніше оженився з дочкою Дмитра.

Мій друг писав, що городиславські поворотці з Канади, давні комуністи, покинули Канаду та приїхали до рідного села у 1931-34 рр. Вони накупили собі поля, побудували нові хати під бляхою та порозвішували у них святі образи. Вони завели першорядні господарства з новими стодолами, стайнями, кованими возами та зі всім господарським знаряддям. Коли прийшли до нас московські „освободителі”, то вони зразу зняли образи святих та замінили їх большевицькими вождями. Такими були: Кирило Савіцький та Олекса Головатий. Кирило навіть писав до товариша Миколи в Нью Йорку, що йому щасливо живеться і що він гордий, що поміщицькі землі роздано бідним та, що ці неофіційні надбання селян ми здобули 17 вересня 1939 року, коли зустрічали вхід Червоної армії у наше село. Він також писав, що всі бідняцькі хулігани ходили кругом села та співали: „Повстаньте , селяни, гнаті і голодні . . .”

За те у 1940 році москалі почали розправлятися з цими „бідняками”, гнати примусово всіх до колгоспів та забирати все приватне добро. Змінилася тоді теорія бідних, „що ми були колись нічим, а тепер всім” а також і канадійських комуністів, які тепер почали на сміття викидати образи „вождів” і знову повісили святих, звертаючись знову до Бога о поміці. Тепер вже вони зовсім іначе пишуть у своїх листах за океан, але назад вернутися з радянського раю їм неможливо; не поможет ім навіть і те, що вони колись

були вірними комуністами. Так багато з них прозріло у советській дійсності, але щоб назад осягнути те, чим вони колись були, могли вони тільки своєю вислужницькою добротою перед ворогом. На щастя у нашім народі немає багато таких яничарів, а виродки то трапляються у кожного народу.

УКРАЇНСЬКА ЖІНКА В УССР

Пригадуються мені старі часи австрійського та польського панування у Галичині, коли українські селяни працювали і господарювали на малих чи більших загонах своєї землі, годуючи та вбираючи своїх діточок. В теперішній Україні жінка-мати є невільницею, яка своїм потом і мозолями освоює дикі поля Сибіру, Воркути, Казахстану чи інших цілинних земель, перетворюючи їх у врожайні поля на користь ненажерливої Москви. Ця важка й виснажлива праця жінки-робітниці у советськім „раю” триває до 14 годин переважно, протягом цілого тижня. В країні, де людей багато, де не рахуються з людською гідністю чи жіночою ніжністю — жінка часто мусить виконувати висилуючу фізичну працю, що її в інших країнах, навіть недорозвинених, жінкам не дозволяють робити. Такі роботи, мурування, naprawa доріг чи праця у копальннях принята за звичайну „рівноправну” також для жінок в УССР, де часто треба заступити чоловіків, воєнних інвалідів, тих, що є при війську, або й таких, що в більшості сповнюють легку фізичну працю. Така праця за 10-12 рублів у місяць мусить бути одиноким виходом для жінки-невільниці комуністичної системи для прохарчування своєї родини. За найтяжчу працю в донецьких копальннях платять 60-70 рублів у місяць, а стахановці дістають 80-90 рублів.

Українські жінки змушені працювати при будуванні залізничних доріг, возити примітивними тачками каміння і шутер чи 12-фунтовими молотами забивати швейні шпайги за 50-60 рублів у місяць за 8 годин праці. В колгоспах часто, забираючи своїх дітей із собою, вони мусять обробляти півтора гектара буряків, що є нормою, за платню по 25 копійок на день; за зароблений трудодень, працюючи по 16 годин денно протягом тижня. Мабуть найтяжчу працю сповіляють жінки, які працюють при будові „мулярами”, які не раз мусять носити на 5-ий поверх „козлами” цеглу чи вапно за мізерних 60 рублів на місяць. Їхні рамена потріскані від козлів, ноги, як коновки попухли і посилили від цієї нелюдської праці. Мільйони таких жінок у большевицькій імперії працюють такими примітивними способами, здобуваючи кусень хліба для своїх голодних діточок. Ця система поневолення існує на наших очах протягом останніх 50 років і число рабів все зростає, хоч советські чиновники не подають до відома, який відсоток матерей чи шкільної молоді мусять понад свої сили працювати, могти по-людськи прожити чи виробити назначену норму.

Неможливо порівняти жінку в сьогоднішній окупованій Україні з американкою чи українкою-емігранткою в Америці, де її платня виносить від 1.50 до 3 дол. на годину і де вона працює 8 годин на день і 40 годин на тиждень. Тут, очевидно треба додати, неіснуючі в СССР, такі привілеї, як плачені вакації, соціальні чи медичні обезпечення. В Америці люди живуть і ходять без пашпортів і без червоної партійної книжочки та не знають про такі речі, як дозвіл на зміну місця праці чи перебування. В ЗСА мінімальна платня простого робітника виносить до трьох доларів на годину, а професійного до шість дол. на годину

за 35 годин на тиждень в додатку до різних привileїв, які в більшості є обов'язуючими для працедавців. В Америці, переважно, звільняється робітника з праці після сезону і тоді він отримує 26 неділь до 55 дол. на тиждень т. зв. „безробітного”, що є очевидно зв'язане з висотою платні даної особи. До таких умов советський робітник чи робітниця за тисячу літ не дійдути і напевно ніколи СССР не пережене Америки, хоч би в цій ділянці, через свою колективну систему, яку Москва створила тільки на те, щоб визискувати поневолені народи і для вдереждання пануючої окупаційної бюрократичної кліки вибраною комуністичною партією.

НА НАШІЙ, НЕ СВОІЙ ЗЕМЛІ...

(Замість закінчення)

Вистачить поглянути не тільки на Городиславичі, Романів, Гринів, а й на кожне із сучасних сіл на Україні, щоб дізнатися, яка то тепер ота квітуча „Радянська Україна”. Треба тільки туристові, що відвідус Рідний Край, добитися на те рідне село своє, на що не дуже дозволяють „ангели хоронителі”, мовляв, — привеземо тобі фамілію до міста... Та коли турист умудрився таки продертися у своє село, побачить голу правду, як я її побачив: старенькі знищенні халупи, яких ні за Австрії, ні за Польщі (яка теж заводила на українців всякі утишки, „Берези Картузькі”, тюрми і кари смерти) найбільший бідняк не мав... Почує про страхіття, про які я почув — узнає, який то „рай” гнаних і голодних, яке „визволення” принесла советска влада українському народові...

Тільки хай турист не засідає при столах, що угинаються під всяким м'ясивом, хлібом, конбасами, мас-

лом і сиром та „водкою” і не бере участі в тих бенкетах, які улаштовуються, щоб туристів переконати про добробут у Радянському Союзі. Не тратячи часу, нежай кожний турист таки піде на села, між селян і робітників, та власні очі нежай побачить і почусь „правду”, яка там є.

Тоді, може скіт перестав би хорувати на „сліпоту” відносно радянського „раю” і почув би оте трагічне „рятуйте”, яке звідусіль, з напої України розпучливо продирається крізь „залізну заслону” до глухих ух „великих того світу”, котрі, як Шевченко казав: „Оглухи, не чують... Кайданами міняються, Правдою торгують...”

Тим часом пустий вітер ганяється по селах, що „Без пана і без хлопа”, злидні, недостатки і голод розпаношилися у всім боляшевицьким „раю”.

Також наша туристична лідерка, Ярослава Ткач побачила дещо з тієї правди... Побувши по українських містах і показових селах, колгоспах, оглянувшись Київ, повернувшись разом з туристами з Чернечої гори до готелю „Україна” — мала розмову з якимсь комісарем, який підійшов до туристів і ставив різні питання. На питання, як вам подобалась Україна? — Ярослава Ткач відповіла:

— „Товаришу! Ми об'їхали всю Україну і ніде не чули української мови, а всюди руску і руску...”

Потім було приняття туристів при столах, що вгиналися від „їстивного і питивного”. 52 туристи насичувалися до схочу, щоб опісля прославляти совєтський добробут.

Я вирвався на своє село, щоб відвідати рідних і односельчан, і завдяки тому я міг переповісти ось тут про все те, що я там довідався і що побачив на власні очі.

ТУРИСТСКАЯ	
ВІЗА № 194739	
10 (десято) чопин 1960 р.	
ВЪЕЗДНАЯ ВЫЕЗДНАЯ	
Гр.	Михаїл Прокопів
следует в СССР в гор.	
Київ, сл. боб	
Действительна	
для въезда в СССР через гор. пункт	
Київ	
до 26 (двадцять шостого) чопин	
для пребывания в СССР и для	
выезда из СССР через гор. пункт	
Львов	
16 (шестнадцяти)	
месяца зустрічі	
пункт	
Супок	
зимний переход границы	
для	
ВССР	
ПРОДАНО	

Видана совєтським посольством у Вашингтоні віза для М. Прокопова на в'їзд в Україну — усе: і текст, і записи і печатка російською мовою.

Шкодую тільки, що не було більше таких, щоб потрудилися дістатися на рідні села, а може були, та мовчать про те . . . А добре було б, щоб заговорили всі, які узнали правду. Щоб заговорили „голосно” до цілого світу, до людської справедливості. Може б і в тих малих групах українців розкинених по різних вільних країнах світу, прочистилося повітря в усіх громадських установах і товариствах, та випололося б усяке бур'янище, що нищить здоровий розвиток українських громад, які у вільному світі мають нагоду помогти своїм братам у советськім „райо” і помогти їм всім загально (бо поодиноко дістають допомогу тільки ті, хто має знайомих чи родини за границею), облегшити їм гірку долю бодай надію на якийсь кінець той недолі. Але до того треба вже нарешті перестати ділитися, сваритися і підставляти колоди собі під ноги, щоб тільки „мос зверху”, або щоб тільки захопити більше впливів і ліпшу посаду за добре тисячі долярів річно.

Я вирвався на своє село, щоб відвідати рідних і побачити свою Батьківщину в дійсному стані. Нуждене та жалюгідне життя українського народу, що його я побачив під час моого перебування на Україні 1962 року перекреслило усі мої дотогочасні вірування про „щасливе життя” України в Советському Союзі.

Моєю радою є і для тих ще українців, що до тепер ще вірять і московську пропаганду „Українських Вістей” та іншу про „радянський рай”, то хай послужать ці слова моїх односельчан у Городиславичах:

„ . . . Михайле, ми все були бідні, а також були повірили, що з приходом москалів буде творитися „рай” для бідняків. Ми тепер побачили цей „рай” на свої очі, але коли тобі ще хтось не повірить, як будеш розказувати, то ми їм радимо, хай приідуть самі до нас і тоді напевно переконаються . . . ”

ПРО АВТОРА ЦИХ СПОГАДІВ

Із надрукованих тут спогадів, читач побачить тяжкий шлях українського робітника-імігранта, який через важкі обставини нашої поневоленої Батьківщини опинився аж в Америці, де жив і помер, як пенсіонер на 80-му році життя, 30 березня 1971 року.

Автор цих споминів не претендує на великого чи заслуженого громадського діяча. Ця друга з черги книжечка, як і багато фактів з його життя ставлять його в ряди наших свідомих людей. Во легком журналистові чи поетові видати книжку, але коли молодий юнак, приїхавши до Америки, цілий час плекав думку, що він спише своє життя, щоб залишити по собі якусь пам'ятку, то це тривале діло. Ще більше його досягнення — це прислуга своїй рідній Україні, для якої він, хоч у ролі звичайного робітника, виконав частинку справді амбасадерської праці. — Показуючи у своїй попередній книжці „По 56 роках на Україні” дійсний стан своїх поневолених братів і сестер, показав багатьом засліпленим на еміграції справжнє обличчя Москви — окупанта та експлуататора України.

Михайло Прокопів признається, що був час, коли він був також засліплений „прогресивними” ідеями, які представляли життя на Україні, як „советський рай”, але після того, як він на свої очі побачив, як безпощадно знищила Москва його рідню, як терпів його народ у нібито суверенній Україні, то йому національна совість не дозволила мовчати, і тоді він описав всю московську облуду, так, як дійсно її бачив на Україні. Це й найбільше, мабуть, його досягнення і за це він дістав багато похвал і подяк, що подані на останніх сторінках цієї книжечки.

Під час перебування в Америці, з перших років свого приїзду, М. Прокопів, хоч був звичайним робітником, але завжди цікавився організованим українським життям, а також брав у ньому активну участь. Він належав до різного роду українських товариств, та в більшості до таких, де йшло про українські народні інтереси, і де треба було

Марія Бала-Юзиповка й Анна Явна-Міллер з мих.
Прокоповим в Торонті року 1968

боротися проти польонофільських чи москофільських впливів серед тодішніх імігрантів. З тих товариств, до яких він належав в Нью Йорку та інших містах варто згадати такі: Т-во Просвіта, Т-во Вільних Козаків Міста Львова, Українське Товариство Села Городиславичів, Т-во Українська Бесіда, Т-во Теребовельська Поміч, Український Червоний Хрест, Т-во Українцям у Потребі, Український Допомоговий Комітет повіту Бібрка. Був теж членом різних комітетів, як Проголошення Українського Дня през. В. Вільсоном в Армроді, Па. 21 квітня 1917 року, а також був три рази вибраний делегатом на Конгрес УККА.

Окрім участі в організованих житті М. Прокопів та-кож не залишився позаду з фінансовою підтримкою на українські цілі чи допомогу своїм рідним братам та односельчанам. Деякі з цих замітніших, останніми роками були пожертви на такі цілі: Старечий Дім ім. Івана Франка в Торонто, Український Інститут св. Володимира в Торонто, Український Національний Фонд УККА, Регіональний Комітет Ярославщини, Дім Культури, Український Католицький Університет у Римі, Пам'ятник Т. Шевченка у Вашингтоні, Пам'ятник Т. Шевченка у Канаді, Українські католицькі та православні церкви, СКВУ чи хоч би взяти для прикладу виняток з листа від НТШ:

... Ми щиро зворушені Вашим щедрим даром в сумі 150 доларів, які ми сьогодні від Вас з подякою одержали.

... Ми горді, що находимося меценати української вільної науки, до яких і Ви належите, завдяки яким ми маємо змогу продовжати нашу працю та діяльність... (Р. Смаль-Стоцький, голова НТШ)

На свої старші літа, М. Прокопів заслужив собі та-кож титул почесного члена, про що сказано в нижче по-даному листі ТУСМЕ:

... Високоповажаний Пане Прокопів!

В імені Товариства Українських Студентів Медицини в Еспанії (ТУСМЕ) я хотів би Вам зі щирого серця подя-кувати за Вашу книжку „По 56 роках на Україні”. Ваша книжка виявилася особливо цікавою для нас, бо кілька студентів з нашого Товариства мають в пляні за рік, або два також заскочити в землю наших батьків, щоб побачити нашу Україну на власні очі. Також Ваші спогади

з подорожі по Україні є першою книжкою, яку одержало ТУСМЕ з Північної Америки, звідки наше ціле членство виїхало на студії в Европу.

В наслідок того, що Ви були перші, що вислали нам книжку в нашій рідній мові та про Україну, ми рішили іменувати Вас як Почесним Членом ТУСМЕ, щоб хоч в такий спосіб віддячитися Вам, за Вашу сприятливість.

Щераз дякую Вам зі щирого серця за книжку та остаю з належною до Вас пошаною,

Орест Дзубінський, секретар ТУСМЕ

Саламанка, Єспанія, 17. 3. 1966 року

М. Прокопів, видаючи свою попередню книжку п. з. „По 56 роках на Україні”, велику скількість порозсилав дарово до українських установ, чужих бібліотек та особам, які не мали фінансової можливості купити, і за цей добродійний та патріотичний жест він одержав велику кількість листів з подяками та різними похвалами від людей та установ з різних держав. Із соток листів, які були відгуком на попередню книжку Михайла Прокопова, цитуємо деякі рядки, які свідчать про прихильне ставлення до його книжки.

...тепер приходиться нам познайомитися через Вашу книжечку, в якій Ви хоч в темних, але правдивих красках змалювали теперішні відносини на Україні під большевицько-московською окупацією. Цю книжечку я прочитав вже два рази з великим зацікавленням і вважаю, що вона заслуговує на те, щоб ЇЇ найбільше поширити між українським загалом.

(а в другому листі) ... Я купив собі примірник Вашої праці за 1.25 і тепер цей примірник ходить по людях, що навіть не знаю, в кого він тепер є. Всі, що читали Вашу книжечку, дають Вам велике признання за цікавий матеріял.

... Вашу працю треба видати також і в англійській мові ради нашої молоді, яка по-українськи, або зовсім не читає, збо дуже слабо. Тоді люди інших народностей могли б також скористати... (В. Буряник — Вінніпег, Канада)

...За отримання Вашої брошури щиро Вам дякую. Ви один з тих багатьох відважних мужчин, що отверто і безсторонньо оловіли правду про той „цвітучий рай”, котрий то наші яничари прославляють у своїй пресі. На

жаль у нас є ще багато несвідомих людей, що беруть ту страшну брехню за правду, і до того ще за неї солено платять... (Р. Дудак, Ірвінгтон, Нью Джерзі, ЗСА)

...Не буду критикувати Ваших слів, бо писані вони зі щирого серця, правдиво. Може тепер у наших шабес-гоїв, що ще вірять москалям, серце зм'якне?... (Михайло Погорецький, Ля Плята, Аргентина)

...дуже Вам вдячний за Ваш спогад із поїздки по Україні... нам більше потрібно, щоб всі котрі відвідують рідний край — правду говорили чужинцям чи своїм червоним яничарам про нужду і переслідування нашого українського народу... (П. Ярославко, Вінніпег, Канада)

...Я перечитав Ваші спогади з великим заінтересуванням. Ви зробили добре діло, що написали правду про те, що бачили там і чули... (Прот. С. В. Савчук, Колегія св. Андрея, Вінніпег, Канада)

...яку радість та захоплення викликала в нас Ваша праця, що читається нашими парафіянами з великою наслодою. Бо кому ж не цікво прочитати про життя на нашій Батьківщині, за якою ми усі так тужимо... (О. В. М. Петрук, Сан-Паульо, Бразилія)

...Дякую Вам за Вашу надзвичайно цінну книгу Ваших спогадів про подорож на Україну, яку я прочитав і знову пережив ту гірку правду, про яку Ви пишете. (Ю. Тамарський, Нью Йорк, ЗСА)

Запізнавшись з Вашими споминами „По 56 роках на Україні” — ми з присміністю ствердили її незвичайно інтересний зміст і уважаємо, що вони повинні поширитися масово серед нашого громадянства. (Тарас Шпікула, Ліга Американців Українського Походження, Чикаго, ЗСА)

...Вам належиться окрім призначення усього українського патріотичного загалу, за Вашу мужність і шляхетність, що Ви таки пішли за голосом українського серця і сумління, відмовились киринити душою і свідомо закривати правду, як це, на жаль роблять ще багато наших збаламучених братів — але по лицарськи відкинули брехню і вступили на шлях правди... (Петро Пігічин, редактор „Канадського Фармера”)

...зішуся Ї появлюю, бо ті, що також їздили на Україну і тільки паперу напсули своїм писанням, мусять тепер червонітися, прочитавши Вашу книжку. Напевно жалують

тепер, що дали себе так обдурити... (Рижі, Нью Йорк, ЗСА)

... Ви дуже гарна і чесна людина, коли Ви так вірно і справедливо списали свої враження. Тепер можете мені прислати одну книжечку і про неї я скажу в радіо... (Самбірський, Чикаго, ЗСА)

... Читаючи Ваші спомини і вже зустрічаючися з батьма людьми, які побували на Україні, бачу, що спогади написані вірно, з великим болем серця, не ретушовані, не руководжені пристрастю ні в одну, ні в другу сторону. Це направду дуже важлива книжка... (Дарія Сіяк, за Бібліотеку НТШ, Сарсель, Франція)

... Широ дякуємо за Ваш цінний дарунок для нашої бібліотеки. Віримо, що Ваша книжка знайде читача серед нашої молоді і виконає своє призначення. (Богдан Радиш, Союз Української Молоді Канади)

... дійсно дуже цікаво, Ви побачили Україну на півдні і в Галичині. Але, що Ви не рискували поїхати у своє рідне село... (Іван Сико, ЗСА)

... Книжки розпредав я між людьми — хай читають. Дуже мені дякували люди, що їм таку гарну книжку дав до читання, а я Вам дякую, що Ви списали свої обсервації і переживання. Дай Вам Боже здоров'я за цю відвагу і сміливість призначитися, що блудили, що були Ви ошукувані „прогресистами” дуже довгий час... (Д-р Іван Гурко, Українсько-Американська Радіо Програма, Клівленд, ЗСА)

... книжку я отримав, за що Вам сердечно дякую, прочитавши її майже без відризу. Ви описали все гарно і правдиво і з це я Вам виношу від себе велику подяку, бо я сам те все бачив на свої очі і пережив на своїх плечах... (П. Сіренко, Лячіне, Канада)

... Ваша книжка пішла з моїх рук по других руках до читачів, вони дуже цікавилися, бо так, як Ви списали у своїй книжці — це є вірна правда Ваша... одної Вашої книжки замало, пішліть мені ще 6... (Олександер Вітонник, Йорктон, Канада)

... На днях я одержав Вашу досить цікаву книжочку, яку таки сейчас перечитав. Досить сумна — інтересна по-дія... (А. Г. Санта Роза, Каліфорнія, ЗСА)

БІОГРАФІЯ О. ОСИПА ДЯКОВА

Отець Осип Дяків народився 23 лютого 1870 р. у Львові в родині вчителя. Закінчивши народну школу, вчився в академічній гімназії у Львові, а потім студіював теологію і філософію на львівському університеті. Одружившися з Наталією, дочкою о. совітника Якова Сироїдова. Висвятився на священика у Львові 1893 р., став сотрудником у Рівні біля Калуша, а отісля в Городку Ягайлонському коло Львова. Потім дістав парохію у Винниках, повіту Перемишляни, по чотирьох роках парохію в Городиславичах повіту Бібрка, де до півроку умерла його дружина.

В 1908 р. митрополит граф Андрій Шептицький іменував його крилошанином, а рік пізніше радником митрополичної консисторії і шкільним інспектором для науки релігії на деканат Винники.

Під час 1-ої світової війни переживає царську інвалідізмою разом з парохіянами. Завдяки рабінові містечка Миколаїв біля Гайв, який повідомив про вивезення о. Омеляна Боберського, пароха Підгостинів-Миколаїв, вспів укритися в управителя школи п. Михайла Чернявського, і так уникнути вивозу.

Коли в 1918-1919 р. настав листопадовий злив і українське військо стояло довкола Львова, частими гостями на приходстві в Городиславичах були основник Українського Військового Комітету сот. Іван Рудницький в товаристві архікнязя Вільгельма (Василя Вишневаного), пор. Володимира Баб'яка і сотн. Теодора Мартинця. Це спричинило гострі ревізії і репресії з боку поляків, після того, як армія Галлера зайняла Зах. Україну. Навесні 1919 р. село навістила пошестъ висипного тифу. Сповіда-

ючи хворих парохіян, о. Дяків заразився тифом і тяжко перехворівся.

По 30-ти роках праці в Городиславичах, хоча зі жалем, перенісся до Бібрки в 1933 р., щоб бути більше своєї однокої дитини Осипи-Анни, замужної за д-ром Іваном Рижієм, який мав свою лікарську канцелярію у Бібрці. Тут, у 1933 р. був найменований прелатом. Та недовго довелося йому жити близько до доньки в одній місцевості. У 1939 р. вибухає війна і чоловіка доньки переносять власті з Райздоровівділу в Бібрці до Обладоровівділу у Львові. Пан-отець Дяків залишається у Бібрці сам, і там переживає обидві окупації.

У 1944 р., коли дочка з чоловіком і внуком подалися на захід, о. Дяків, відмовився від виїзду, кажучи, що старі дерева не пересаджується і що він своїх вірних не покине. Коли злідні і натиск режиму стали у Бібрці жестерні, тоді у 1947 р. переїжджає до маленького села Ниятина, пов. Перемишляни, що колись належало до його першої парохії, і там при допомозі і опіці добрих парохіян живе два роки, але занепадає на здоров'ю і 12 липня 1949 р. помирає. Там його похоронено, бо влада відмовила дозволу на перевіз домовини до родинного гробівця в Городиславичах хоча було його гарячим бажанням спочити там біля своєї дружини Наталії.

Керівник друкарні: Анатоль Домарацький.
Складач: Степан Чума. Верстальник: Мілан
Печіва. Друк: Роман Падковський. Друко-
вано в друкарні „Свобода”, 81-83 Grand
Street, Jersey City, N.J. 07303 1972 рік.

